

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเรื่อง “การเปรียบเทียบความคิดเห็นระหว่างคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดกับผู้เรียนผู้ใหญ่ เกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เรื่อง อิสลามศึกษา ระหว่างมัสยิดที่อยู่ในและนอกเขตอำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี” ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแบ่งเป็น 9 ตอน ดังนี้

- ตอนที่ 1 การศึกษานอกระบบโรงเรียน
- ตอนที่ 2 การศึกษาผู้ใหญ่
- ตอนที่ 3 ความรู้ในอิสลาม
- ตอนที่ 4 อิสลามศึกษา
- ตอนที่ 5 มัสยิดในอิสลาม
- ตอนที่ 6 พระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลามเกี่ยวกับมัสยิด
- ตอนที่ 7 พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542
- ตอนที่ 8 จังหวัดปัตตานี
- ตอนที่ 9 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ตอนที่ 1 การศึกษานอกระบบโรงเรียน

1.1 ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

มีผู้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้มากมาย ทั้งนักวิชาการในประเทศและต่างประเทศ ซึ่งขึ้นอยู่กับมุมมองของนักวิชาการแต่ละท่านว่าจะมองการศึกษานอกระบบโรงเรียนในแง่ใด เช่น

อาชัญญา รัตนอุบล (2540) ได้รวบรวมความหมายการศึกษานอกระบบโรงเรียน ของนักวิชาการทั้งในและต่างประเทศอย่างน่าสนใจ ดังนี้

โกวิท วรพิพัฒน์ ได้ให้ความหมายว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง ประสบการณ์และกิจกรรมที่จัดนอกระบบการศึกษาในโรงเรียนภาคปกติ เพื่อส่งเสริมความรู้ความสามารถทั้งใน

ด้านความรู้ทั่วไปและวิชาชีพให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดี มีสัมมาอาชีพ และทำหน้าที่พลเมืองให้ดีขึ้น

ปฐุม นิคมานนท์ ให้ความหมายว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง กิจกรรมที่สังคมจงใจจัดขึ้นเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาโดยเฉพาะนอกเหนือจากการเรียนตามปกติในโรงเรียน กิจกรรมดังกล่าวอาจจัดขึ้นเป็นกิจกรรมเฉพาะ หรือเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมอื่นใด ทั้งนี้เพื่อมุ่งสนองความต้องการด้านการเรียนรู้ตามแต่ละบุคคลจะสนใจ

อุ้นตา นพคุณ ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า หมายถึง กิจกรรมหรือโครงการใดๆ ที่สถาบันต่างๆ ในสังคมจัดขึ้น โดยมีเจตนาและวัตถุประสงค์ที่จะให้การเรียนรู้แก่ประชาชนที่สามารถกำหนดเป้าหมายได้ ผู้รับการศึกษาเองก็มีเจตนาหรือวัตถุประสงค์ในการที่จะรับการเรียนรู้ กิจกรรมดังกล่าวจัดให้แก่ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ทุกชุมชน และทุกระดับการศึกษา เพื่อให้บุคคลดังกล่าวมีความรู้ ทักษะ และทัศนคติค่านิยมที่ดี กิจกรรมทางการศึกษาที่เรียกว่า เป็น การศึกษานอกระบบโรงเรียนจะต้องจัดขึ้นในระยะเวลาอันสั้น หลักสูตรยืดหยุ่น ประหยัด และตอบสนองความต้องการความสนใจของผู้เรียนและปัญหาของชุมชน

เควิด ไคลย์ และโทมัส คิน ได้สรุปความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า การศึกษานอกโรงเรียนเหมือนกับการศึกษาที่เรียกว่าการศึกษานอกระบบ การศึกษาผู้ใหญ่ การศึกษาตลอดชีวิต การศึกษาแบบเบ็ดเสร็จ เป็นคำที่หมายถึงชนิดของการศึกษาที่พัฒนาขึ้นมา เพื่อเป็นทางเลือกหรือส่งเสริมการศึกษาในระบบโรงเรียน หรือเป็นการศึกษาที่จัดขึ้นเพื่อช่วยปิดช่องว่างของประชากรจำนวนมาก ซึ่งไม่สามารถรับบริการจากระบบการศึกษาในโรงเรียนแล้ว การศึกษานอกโรงเรียนเป็นการศึกษาที่ยืดหยุ่นได้ง่าย

มัลคัม เอส โนลล์ ได้อธิบายความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า เป็นกระบวนการซึ่งทั้งหญิงและชายจะเรียนรู้ต่อไป หลังจากสำเร็จการศึกษาภาคปกติ หรือหมายถึงกิจกรรมที่จัดขึ้นสำหรับผู้ใหญ่ทั้งหญิงและชาย ซึ่งจัดขึ้นตามสถาบันต่างๆ โดยมีจุดมุ่งหมายเฉพาะทางการศึกษา

ประทุมสุข อาชวอำรุง ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า เป็นกิจกรรมทางการศึกษาที่ไม่มีรูปแบบโครงสร้างแน่นอน เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นโดยไม่เลือกวัย เพศ วรรณะ ภูมิหลัง และสติปัญญา ความสามารถหรือความถนัด ครอบคลุมถึงการศึกษที่ไม่มีพิธีรีตองด้วย เป็นการศึกษาที่เปิดโอกาสให้กับทุกคนในสังคม จัดการศึกษาได้ทั้งในและนอกระบบโรงเรียน

เรียน นับเป็นวิชาการศึกษาที่สอดคล้องกับสังคมประชาธิปไตยอย่างยิ่ง

รัตนา พุ่มไพศาล ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า เป็นการศึกษา สำหรับผู้ที่ขาดโอกาสที่จะศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียนตามปกติ เป็นการศึกษาที่จัดให้กับประชาชน เพื่อให้พวกเขาจะได้ศึกษาเล่าเรียนสิ่งต่างๆ ตามที่ต้องการเรียน

ฟิลลิป เอช คูม ได้ให้คำนิยามการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า หมายถึง กิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้นนอกระบบการศึกษาภาคปกติ ไม่ว่าจะกิจกรรมจะจัดขึ้นเป็นกิจกรรมต่างหาก หรือจัดเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของกิจกรรมใหญ่อื่นๆ เป็นกิจกรรมที่มุ่งบริการกลุ่มผู้เรียนที่ได้กำหนด เป็นเป้าหมาย ตัวอย่างเช่น สถานเลี้ยงเด็กก่อนวัยเรียน (ยกเว้นโรงเรียนอนุบาล) โรงเรียนมุ่งให้ โอกาสแก่ผู้ไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาเมื่ออยู่ในวัยที่ควรได้รับการศึกษาหรือที่ต้องการออกจาก โรงเรียนก่อนกำหนด โรงเรียนผู้ใหญ่ กิจกรรมลูกเสือ อนุภาษาด ยุวกสิกร กลุ่มสนใจศึกษาคณิต การฝึกฝนอาชีพ กลุ่มกสิกร ฯลฯ

สุวัฒน์ วัฒนวงษ์ ได้ให้ความหมายว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียน เป็นกิจกรรมทางการ ศึกษาใดๆ ที่จัดขึ้นอย่างมีระบบ แต่จัดขึ้นนอกเหนือจากระบบโรงเรียนภาคปกติ ทั้งนี้ ไม่ว่าจะแยก ออกเป็นกิจกรรมหนึ่งต่างหาก หรือเป็นส่วนสำคัญของกิจกรรมหลักก็ตาม โดยมีความมุ่งหมายที่จะ ให้บริการต่อประชากรให้ได้รับการเรียนรู้ ทั้งเยาวชนและผู้ใหญ่

เกียรติวรรณ อมาตยกุล ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า เป็น กิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้นได้ทั้งในและนอกระบบโรงเรียน โดยไม่มีรูปแบบที่แน่นอน จัดขึ้นตาม ความเหมาะสมและความต้องการของผู้เรียน ยึดหลักปรัชญาที่ว่า การศึกษาคือชีวิต ชีวิตคือการ ศึกษา มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาคนให้รู้จักคิดตัดสินใจ รู้จักการเรียนรู้ด้วยตนเอง มีอิสรภาพจากสิ่ง แวดล้อมมากที่สุด โดยมีวิธีการเป็นส่วนประกอบที่จะทำให้คนสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ดังนั้น ยังเป็นการ ศึกษาที่จัดเพื่อคนทุกคนในสังคม

สุนทร สุนันท์ชัย ได้ให้ความหมายทางสังคมวิทยาว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียน คือ การถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ ความคิดที่ผู้ใหญ่กระทำต่อผู้เยาว์ เพื่อให้ผู้เยาว์มีความสามารถที่จะ รับบทบาทของผู้ใหญ่ในอนาคต

จากความหมายดังกล่าว อาชัญญา รัตนอุบล จึงได้สรุปความหมายของการศึกษานอก ระบบโรงเรียนว่า เป็นกิจกรรมทางการศึกษา และมวลประสบการณ์ความรู้ใดๆ ก็ตามที่ได้จัดขึ้น

โดยบุคคล หน่วยงาน และสถาบันต่างๆ ในสังคม โดยได้จัดขึ้นนอกเหนือไปจากการศึกษาในระบบโรงเรียนตามปกติ เพื่อพัฒนาความรู้ ความสามารถ ทักษะ และทัศนคติที่พึงประสงค์ของกลุ่มเป้าหมายต่างๆ โดยยึดหลักการที่ว่าเป็นการสนองความต้องการ ความสนใจและแก้ปัญหาให้แก่กลุ่มเป้าหมายนั้น

นอกจากนี้ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและการประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

1.2 ความแตกต่างระหว่างการศึกษาในระบบโรงเรียนกับการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ปฐม นิคมานนท์ (2522) ได้นำเสนอความแตกต่างระหว่างการศึกษาในระบบโรงเรียนกับการศึกษานอกระบบโรงเรียน ดังนี้

การศึกษาในระบบโรงเรียน

การศึกษานอกระบบโรงเรียน

ก. วัตถุประสงค์

1. เป็นวัตถุประสงค์ระยะยาวและทั่วๆ ไป	1. เป็นวัตถุประสงค์ระยะสั้น
2. มุ่งที่ประกาศนียบัตร	2. ไม่ได้มุ่งที่ประกาศนียบัตรหรือวุฒิ

ข. เกี่ยวกับเวลา

1. ใช้ระยะเวลานาน	1. ใช้ระยะเวลาสั้น
2. มุ่งอนาคต	2. มุ่งปัจจุบัน
3. เรียนเต็มเวลา	3. เรียนในเวลาว่าง

ค. เนื้อหาที่เรียน

1. มีลักษณะเป็นส่วนรวม	1. มีลักษณะเป็นส่วนบุคคล
2. มีลักษณะเป็นวิชาการ	2. มีลักษณะเป็นปฏิบัติมากกว่า
3. หลักสูตรเป็นตัวกำหนดคุณสมบัติของผู้เรียน	3. ผู้เรียนจะเป็นผู้กำหนดหลักสูตร

การศึกษาในระบบโรงเรียน

การศึกษานอกระบบโรงเรียน

ง. ระบบการเรียนการสอน

1. มีสถานที่และสถาบัน โดยเฉพาะ	1. ไม่มีสถาบันหรือสถานที่ โดยเฉพาะ
2. แยกตัวออกจากสังคม	2. มีความสัมพันธ์กับชุมชน
3. การเรียนการสอนมีโครงสร้างที่ตายตัว	3. การเรียนการสอนมีโครงสร้างที่ยืดหยุ่นได้
4. ยึดครูเป็นศูนย์กลาง	4. ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง
5. เป็นการลงทุนที่แพง	5. เป็นการลงทุนที่ประหยัดกว่า

จ. การควบคุม

1. ควบคุมจากภายนอก	1. ควบคุมด้วยตนเอง
2. มีการควบคุมตามลำดับขั้น	2. ควบคุมแบบประชาธิปไตย

ตอนที่ 2 การศึกษาผู้ใหญ่

การให้การศึกษาแก่ประชาชนวัยผู้ใหญ่ นับว่ามีความจำเป็นไม่น้อยกว่าการให้การศึกษาแก่เด็กและเยาวชน ยิ่งในประเทศที่ด้อยพัฒนาแล้ว จะมีความสำคัญมากกว่าด้วยซ้ำไป เนื่องจากการจัดการศึกษาสำหรับเด็ก จะมีผลส่งไปถึงการพัฒนาประเทศในระยะ 5 ปี หรือ 10 ปี นั้นมีน้อยเมื่อเทียบกับผลที่ได้จากการให้การศึกษาแก่ผู้ใหญ่ เพราะถ้าประชาชนวัยผู้ใหญ่ได้รับการพัฒนาเป็นประชาชนที่มีคุณภาพ มีระเบียบวินัย มีความสามารถในการพัฒนาตนเองและสังคม รวมทั้งสามารถปกป้องสิทธิอันพึงมีพึงได้ของตน และสามารถร่วมมือกันในการพัฒนาสังคมให้เจริญยิ่งขึ้นแล้ว ย่อมส่งผลต่อการพัฒนาประเทศได้ในทันที การพัฒนาประเทศทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และด้านอื่นๆ จะบรรลุเป้าหมายได้อย่างรวดเร็ว

ผู้ใหญ่คือคนที่มีความเจริญเติบโตทั้งทางร่างกายและจิตใจเต็มที่แล้ว และพร้อมที่จะรับสถานภาพทางสังคมที่จะพึงมีถึงได้เหมือนกับผู้ใหญ่คนอื่นๆ เนื่องจากเป็นช่วงชีวิตอันยาวนานนับตั้งแต่เมื่อบุคคลนั้นได้เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่าเป็นผู้ใหญ่จนกระทั่งถึงตายไป จะเห็นว่าในช่วงเวลานี้มีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางร่างกายและจิตใจอันเนื่องมาจากแรงผลักดันทางธรรมชาติ ทั้งภายในและภายนอกตัวบุคคลนั้น วยแต่ละวัยของความเป็นผู้ใหญ่ นั้นจะมีความแตกต่างกันทั้งทางร่างกาย จิตใจ และพฤติกรรมผู้ใหญ่จากช่วงอายุหนึ่งจะก้าวไปสู่อีกช่วงหนึ่ง มักจะพบปัญหาด้านการปรับตัวให้สอดคล้องกับความกดดันภายในทางร่างกาย และความคาดหวังทางวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม

สิ่งเหล่านี้ให้นักการศึกษาผู้ใหญ่ควรพยายามทำความเข้าใจ และจัดหลักสูตรให้สอดคล้องกับตัวผู้เรียน ตลอดจนแสวงหาวิธีการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่จะทำให้ผู้เรียนไม่เครียดมากนัก

2.1 ความหมายของผู้ใหญ่

คำนิยามของผู้ใหญ่มีมากมายหลายนิยาม ทั้งนี้เพราะหน่วยงานหลายหน่วยงานได้ให้นิยามคำว่า “ผู้ใหญ่” ค่อนข้างแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับกิจกรรมและหน้าที่เฉพาะของหน่วยงานนั้นๆ เช่น ทางกฎหมายถือว่าผู้ใหญ่คือผู้ที่มีอายุครบ 20 ปีขึ้นไป ในเรื่องของการสมรสนั้น ทางกฎหมายถือว่าต้องมีอายุครบ 17 ปีบริบูรณ์ โดยคำยินยอมของผู้ปกครอง ส่วนกฎหมายแรงงานกำหนดอายุไว้ 12 ปี ด้านกฎหมายจราจรกำหนดผู้ที่สามารถมีใบอนุญาตขับรถจักรยานยนต์ไว้ที่อายุ 17 ปี และเมื่อพิจารณาด้านสังคมวิทยา ผู้ที่อายุครบบวช หรืออายุ 21 ปีจะถือว่าเป็นผู้ใหญ่ (อาชัญญา รัตนอุบล, 2542)

ในศาสนาอิสลามถือเกณฑ์การเป็นผู้ใหญ่ไว้สองเกณฑ์ คือ เกณฑ์ทางด้านอายุ กำหนดไว้ที่ 15 ปีขึ้นไป และเกณฑ์ด้านพัฒนาการทางร่างกาย โดยที่ชายเริ่มเป็นผู้ใหญ่เมื่อหลังน้ำอสุจิครั้งแรก และหญิงเริ่มเป็นผู้ใหญ่เมื่อมาประจำเดือนครั้งแรกหรือมีอายุ 15 ปี ขึ้นไป (Hawwa, 1992)

อาชัญญา รัตนอุบล (2542) ให้ความหมายว่า ผู้ใหญ่คือ ผู้ที่มีวุฒิภาวะทางอารมณ์ สังคม และสติปัญญา ตลอดจนมีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม ตามวัยที่เหมาะสมของตน

สมคิด อิศรวุฒัน (2543) ได้ให้ความหมายของคำว่า “ผู้ใหญ่” ว่าหมายถึงบุคคลที่มีอาชีพ มีรายได้ รับผิดชอบชีวิตของตนและมีหลายบทบาทหลายหน้าที่ในคนเดียวกัน นอกจากนั้นท่านยังได้รวบรวมการให้ความหมายของคำว่า “ผู้ใหญ่” ของนักการศึกษาต่างประเทศไว้หลายท่านดังนี้

Johnstone และ Rivera (1965) นิยามว่า ผู้ใหญ่ เป็นคนซึ่งแต่งงานแล้ว เป็นหัวหน้าครอบครัว หรือมีอายุเกิน 21 ปี

Havighurst (1972) นิยามว่า ผู้ใหญ่ คือบุคคลที่ผ่านขั้นตอนในชีวิต

- (1) เริ่มมีอาชีพ มีการเลือกคู่ครอง เริ่มต้นมีครอบครัว
- (2) มีบทบาท หน้าที่ และมีความรับผิดชอบต่อสังคม
- (3) ความแข็งแรงด้านสุขภาพและร่างกายเริ่มเสื่อมถอย

Maslow (1976) นิยามว่า ผู้ใหญ่ คือ คนซึ่งมีความเห็นว่าตนเองเป็นผู้ใหญ่ มีความเป็นอิสระ สามารถพึ่งตนเองได้ มากกว่าเด็ก มีประสบการณ์ในชีวิตมากมาย ทำให้สามารถชี้แนะตนเองได้

Knowles (1978) ให้คำจำกัดความว่า ผู้ใหญ่ คือ บุคคลซึ่งมีอิสระและเอกลักษณ์ของตนเองจากประสบการณ์ส่วนตัว

Verduin และ Douglas (1984) นิยามว่า ผู้ใหญ่ คือบุคคลที่ผ่านขั้นตอนต่างๆ จากวัยเด็กสู่การเป็นผู้สูงอายุ เป็นบุคคลซึ่งมีแนวคิด มีประสบการณ์ต่างกัน และนำสิ่งที่ตนเองพบแสดงออกในรูปความสนใจ ความต้องการ เป้าหมายและค่านิยมในชีวิตแตกต่างกัน

Draves (1986) ให้ความหมายว่า ผู้ใหญ่ คือ บุคคลซึ่งมีความแตกต่างในเรื่องของประสบการณ์ เจตคติ การรับรู้ และความคิด แต่ละบุคคลจะมีการรวบรวมผสมผสานความคิด รับรู้ความรู้ตามวิธีการของแต่ละคน

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกความหมายของคำว่าผู้ใหญ่โดยพิจารณาเกณฑ์ด้านอายุตามแนวคิดของศาสนาอิสลาม ซึ่งหมายถึง บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป (Hawwa, 1992) เพราะเห็นว่าคำจำกัดความที่ใช้อายุเป็นเกณฑ์ลักษณะนี้นั้น สามารถแยกแยะระหว่างวัยเด็กกับวัยผู้ใหญ่ได้สะดวกและชัดเจน ถ้าหากให้คำนิยามโดยระบุลักษณะของความเป็นผู้ใหญ่ จะทำให้ไม่สะดวกไม่ชัดเจน และต้องใช้เวลาพอสมควรในการพิจารณาแยกแยะว่าบุคคลใดมีลักษณะความเป็นผู้ใหญ่ นอกจากนี้ นิยามดังกล่าวยังสอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายประชากรในการวิจัยครั้งนี้ซึ่งเป็นผู้นับถือศาสนาอิสลามทั้งหมดด้วย

2.2 พัฒนาการของวัยผู้ใหญ่

การศึกษาตัวผู้เรียน โดยเฉพาะตัวผู้ใหญ่นั้น มีความสำคัญและมีอิทธิพลอย่างมากต่อการพัฒนาการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียน ด้วยสาเหตุที่ว่าผู้ใหญ่แต่ละวัยแต่ละคนย่อมมีประสบการณ์ ทักษะคติ สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในตัวเองแล้วคิดมาด้วย นอกจากนี้ อารมณ์ของผู้ใหญ่แต่ละวัยก็ยังเป็นอุปสรรคสกัดกั้นการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ได้อีก ฉะนั้น นักการศึกษาผู้ใหญ่ที่มีหน้าที่พัฒนาหลักสูตรเสนอให้ผู้เรียนนั้นควรได้มีโอกาสศึกษาหาข้อมูลต่างๆ ของผู้ใหญ่ก่อนย่อมจะได้ประโยชน์มากกว่า เกี่ยวกับพัฒนาการของวัยผู้ใหญ่ เสาวนีย์ เลวลีย์ (2536) ได้แบ่งเป็น 3 ช่วง ได้แก่ วัยผู้ใหญ่ตอนต้น วัยผู้ใหญ่ตอนกลาง และวัยผู้ใหญ่ตอนปลาย โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. วัยผู้ใหญ่ตอนต้น

นับตั้งแต่เริ่มตั้งต้นวัยผู้ใหญ่จนกระทั่งอายุประมาณ 40 ปี จะเห็นได้ว่าวัยเด็กกับวัยรุ่นนั้น เป็นระยะเวลาของความงอกงาม มีการพัฒนาทางด้านร่างกายและจิตใจอย่างรวดเร็ว และจะมีการเปลี่ยนแปลงทั้งทาสร่างกายและสิ่งแวดล้อมทางจิตใจไปเรื่อยๆ แต่เมื่อถึงวัยผู้ใหญ่แล้ว บุคคลจะเริ่มกำหนดพฤติกรรมที่แน่นอน ความเปลี่ยนแปลงจะมีน้อยมาก นับตั้งแต่อายุ 35 ปีขึ้นไป ถ้าหากเกิดความจำเป็นต้องเปลี่ยนแบบแผนพฤติกรรมซึ่งวางรากฐานมั่นคงในขณะนี้ใหม่ เมื่อบุคคลนั้นก้าวเข้าสู่วัยกลางคนหรือวัยชรา จะเป็นเรื่องที่ไม่ง่ายนัก และจะมีผลกระทบกระเทือนต่ออารมณ์

วัยผู้ใหญ่เป็นวัยแห่งปัญหา เนื่องจากมีการเริ่มสร้างหลักฐานให้แก่ชีวิตแบบใหม่ๆ ซึ่งแปลกไปจากเดิมสมัยวัยเด็กหรือวัยรุ่น ความตึงเครียดมักจะเกิดจากความรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ ที่ต้องการการตัดสินใจ เช่น การประกอบอาชีพ การเลือกคู่ครอง การตั้งถิ่นฐาน ความตึงเครียดทางอารมณ์มักแสดงออกมาในรูปของความกังวล จะกังวลเรื่องอะไรก็ขึ้นอยู่กับชนิดของปัญหาในการปรับตัวที่เผชิญอยู่ นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับผลสำเร็จหรือความล้มเหลวที่ได้จากการแก้ปัญหาต่างๆ เช่น ความกังวลเรื่องการเงินจะมีมากที่สุดเมื่ออายุราวๆ 30 ปี ทั้งนี้เนื่องจากปัญหาในธุรกิจการงาน และชีวิตครอบครัว ความกังวลเรื่องรูปร่างหน้าตา มีความสนใจในแง่ที่จะปรับปรุงให้ดีขึ้น สนใจเรื่องการควบคุมอาหาร บริหารร่างกายเพื่อให้รูปร่างดี ความกังวลเรื่องสร้างสมบัติ คนส่วนมากมักตัดสินใจความสำเร็จในธุรกิจการงานและประมาณคะแนนฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมจากเสื้อผ้า บ้านห้อง รถ และสมบัตินอกกายต่างๆ เพราะฉะนั้นคนหนุ่มทุกวันนี้จึงพยายามที่จะทำงานธุรกิจให้ได้สำเร็จเร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อจะได้มาซึ่งสิ่งต่างๆ ที่เขาและครอบครัวต้องการ บ้านและเครื่องใช้ในบ้านอาจมีความหมายเพียงสิ่งที่จะช่วยอำนวยความสะดวกในสายตาของคนแก่ แต่สำหรับคนหนุ่มสาวแล้ว สิ่งเหล่านี้หมายถึงเกียรติในสายตาของคนอื่นๆ ความกังวลในเรื่องศาสนา ช่วงนี้จะมีน้อยมาก แต่พอเริ่มมีลูกแล้วจะหันมาสนใจใหม่ หรืออย่างน้อยที่สุดก็แสดงความสนใจ คนที่มีลูกแล้วจะมีความรู้สึกว่ามีหน้าที่และความรับผิดชอบในฐานะพ่อแม่แน่นอน ไม่เพียงแต่สอนลูกไปในแนวศาสนาของตน แต่ยังคงกระทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ลูกอีกด้วย

2. วัยผู้ใหญ่ตอนกลาง

เริ่มตั้งแต่อายุ 40-60 ปี เป็นช่วงระยะเวลาที่สำคัญยิ่งของชีวิตอีกระยะหนึ่งซึ่งต้องการการปรับตัวมาก ที่เห็นได้ชัดคือ วัยนี้เป็นวัยที่จะก้าวไปสู่ความสำเร็จ สมหวัง หรือความล้มเหลวของชีวิต ความต้องการจึงมักมีศูนย์รวมอยู่ที่ความคิดเกี่ยวกับตนเองว่าตนได้ประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด ยิ่งกว่านั้น คนวัยนี้ส่วนมากไม่มีใครยอมรับว่าตนเองก้าวเข้าสู่วัยนี้ เพราะวัยนี้หมายถึงการหมดความสามารถในการมีบุตร หมดความสวยงาม ความมีเสน่ห์ อันทำให้เกิดความกลัวว่า สิ่งนี้จะทำให้สามีแบ่งปันความรักไปให้หญิงที่สาวกว่า นอกจากนี้งานธุรกิจของสามีที่มีมากขึ้นจะทำให้ผู้หญิงเกิดความรู้สึกว่าเหว่และเกิดอารมณ์เศร้าได้ง่ายๆ ส่วนผู้ชายวัยนี้มีความหมายถึง

ความเสื่อมทางพลังกายและพลังเพศ ความกังวลว่าตนจะสูญเสียความสามารถทางเพศ มักจะทำให้ผู้ชายวัยนี้พยายามแสดงออกให้คนอื่นเห็นว่ายังหนุ่มแน่นอยู่ จะเห็นว่าความกลัวในสิ่งต่างๆ เหล่านี้จะเกิดขึ้นในวัยผู้ใหญ่ตอนกลางนี้ เป็นเพราะขาดความรู้ในเรื่องเหล่านี้ และขาดการเตรียมตัวที่จะเข้าสู่วัยนี้ ช่วงนี้จึงมีสถิติผู้เจ็บป่วยทางจิตสูงมากทั้งเพศชายและเพศหญิง

3. วัยผู้ใหญ่ตอนปลาย

เริ่มตั้งแต่อายุ 60 ปีขึ้นไป วัยนี้จะมีการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ เช่น ด้านรูปร่างหน้าตา และผิวหนัง ผิวหนังจะแห้งเพราะไขมันลดลง แก้มตอบ ฟันจะร่อยหรอ เสี่ยงที่จะผิฝืนไป ดวงตาจะฝ้าฟาง ผมจะบางลงและเปลี่ยนสี ประสาทหูก็จะเสื่อมไปด้วย มีการเสื่อมทางสติปัญญา ความสามารถในการใช้เหตุผลเสื่อมลง ความสามารถในการบวกลบตัวเลขลดลง คนชรามักพึ่งผู้อื่นในการตัดสินใจมากขึ้น ขาดความริเริ่มสร้างสรรค์ จำอะไรไม่ค่อยได้ ความสามารถในการระลึกได้นั้นลดลง ชีวิตเปลี่ยนจากความมีหน้ามีตาเป็นความเงียบเหงาทางบ้าน ชีวิตในสังคมแคบลง ขาดการติดต่อระหว่างเพื่อนฝูงหรือเพื่อนร่วมงาน ทั้งนี้เพราะสาเหตุจากภาวะเป็นหม้าย การเจ็บไข้ ฐานะทางเศรษฐกิจ จะเห็นได้ว่าคนชราที่ปลดเกษียณเมื่อครบอายุที่กำหนดไว้ บางคนยอมรับสภาพการไม่มีงานทำด้วยความยินดี ในขณะที่บางคนเกิดการต่อต้านอย่างรุนแรง ความสามารถในการปรับตัวของคนชราจะทำได้ดีไม่น้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลายอย่าง ความสามารถในการปรับตัววัยชราจะต่อมาจากความสามารถในการปรับตัวในอดีต คือ ตั้งแต่วัยเด็ก วัยรุ่น และวัยผู้ใหญ่ ส่วนเรื่องความรู้สึกที่ดีกับสภาพชีวิตยามชรา นั้น การให้ความรู้ ความเข้าใจ และทัศนคติที่ถูกต้องเกี่ยวกับวัยชราจะช่วยให้สามารถยอมรับภาวะทางธรรมชาติของวัยชราได้ดีทีเดียว

2.3 ลักษณะของความเป็นผู้ใหญ่

ลักษณะของผู้บรรลุนิติภาวะความเป็นผู้ใหญ่ นอกจากพิจารณาตามคำนิยามของผู้ใหญ่ข้างต้นแล้วนั้น เราสามารถพิจารณาเพิ่มเติมจากเกณฑ์ดังนี้ (มงคล ทองจันทร์ และคณะ, 2529)

1. ผู้ใหญ่ควรเป็นอิสระแก่ตนเองและพึ่งตนเองได้ มีคุณสมบัติในเรื่องความเชื่อมั่น มีความรู้สึกมั่นคงในใจ สามารถวินิจฉัยปัญหาของตนเอง ตัดสินใจได้ด้วยตนเอง และทำตามสิ่งที่ตนเองได้ตัดสินใจแล้ว ก่อนที่จะทำพฤติกรรมใดๆ ลงไป ผู้ใหญ่จะพิจารณาถึงเหตุและหลักการเป็นเกณฑ์ยิ่งกว่าที่จะทำไปด้วยแรงปรารถนา เมื่อใดที่คิดแก้ปัญหา จะไตร่ตรองพิจารณาอย่างถี่ถ้วน โดยใช้ความรู้และประสบการณ์ที่ผ่านมาอีกทั้งสามารถวางแผนเพื่อให้บรรลุผลตามที่คาดคะเนไว้ได้

2. ผู้ใหญ่จะสนองตอบต่อเหตุการณ์และต่อภาวะแวดล้อมได้ถูกต้อง โดยอาศัยสติปัญญา การเรียนรู้ และประสบการณ์ในอดีต ที่ทำให้รู้อะไรควรไม่ควร เลือกตอบได้ถูกต้อง
3. ผู้ใหญ่มองคิดถึงคนอื่นมากกว่าคิดถึงตนเอง ถ้าสามารถทำอะไรให้ผู้อื่นได้จะรู้สึกพอใจมาก ดังนั้นผู้ใหญ่จึงมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ถ้อยทีถ้อยอาศัยกันในบางโอกาส อันเป็นลักษณะของสังคม การช่วยเหลือคนอื่นเท่าที่สามารถจะช่วยให้เป็นลักษณะของความเป็นผู้ใหญ่
4. ผู้ใหญ่มองปรับตัวให้เข้ากับชีวิตสังคมได้อย่างเหมาะสม สามารถร่วมกิจกรรมกับหมู่คณะได้อย่างมีความสุข และมีประสิทธิภาพ สามารถสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลที่เกี่ยวข้องได้ดี
5. ผู้ใหญ่จะต้องปรารถนาที่จะเผชิญความจริง ดำเนินชีวิตให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอได้เป็นอย่างดี
6. ผู้ใหญ่ต้องมีความอดทนและมีความเข้าใจว่าแต่ละคนมีความคิดเห็นและปฏิบัติต่าง ๆ กันไป ดังนั้น ผู้ใหญ่จึงต้องคำนึงถึงความต้องการของผู้อื่น มิใช่เอาแต่ใจตัวเองฝ่ายเดียว โดยไม่สนใจว่าผู้อื่นจะคิดอย่างไร
7. ผู้ใหญ่มองใช้ความสามารถของตนให้เกิดประโยชน์มากที่สุด
8. ผู้ใหญ่สามารถแก้ปัญหาและทนต่อความผิดหวังได้ เมื่อประสบกับความผิดหวังก็พยายามหาทางแก้ไขได้อย่างเหมาะสม ถ้ามีปัญหาที่ยังแก้ไขไม่ได้ก็มีความอดทนที่จะรอโอกาสใหม่ หรืออดทนที่จะรอสิ่งที่ต้องการได้
9. ผู้ใหญ่มองมีแผนระยะยาวเป็นสิ่งกระตุ้น มีการวางแผนการดำเนินชีวิต ซึ่งช่วยให้การดำเนินการประสบความสำเร็จ ทำให้รู้สึกว่าคุณเองมีประสิทธิภาพ และมีกำลังใจในการดำเนินงานต่อไป
10. ผู้ใหญ่สามารถควบคุมการแสดงอารมณ์ต่างๆ ได้ เช่น เวลาโกรธ อิจฉา ระแวง สงสัย หรือความรู้สึกไม่เป็นมิตร ทั้งนี้รวมถึงความสามารถควบคุมพฤติกรรมที่สอดคล้องกับอารมณ์ดังกล่าว ทั้งยังสอดคล้องกับระเบียบสังคมที่ตนดำรงชีวิตอยู่ด้วย
11. ผู้ใหญ่มีความเต็มใจที่จะเสียสละ และกล้าหาญพอที่จะช่วยรับผิดชอบต่อส่วนรวมโดยคำนึงถึงหน้าที่และความสามารถของตน

2.4 ความหมายของการศึกษาผู้ใหญ่

การศึกษาผู้ใหญ่ตามที่คณะกรรมการอำนวยการศึกษาผู้ใหญ่แห่งชาติ พ.ศ. 2515 (อ้างถึงใน สมบูรณ์ ศาลาชีวิต, 2526) ได้กำหนดไว้หมายถึง “ประสบการณ์” หรือกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อให้ผู้ใหญ่ที่อยู่นอกระบบโรงเรียนภาคปกติได้เรียนตามความต้องการ และโดยสมัครใจเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น เพื่อพัฒนาความสามารถ และทัศนคติให้รู้จักรับผิดชอบต่อสังคม ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม และของชาติ

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการมากมายได้ให้ความหมายของการศึกษาผู้ใหญ่ เช่น

เชิรศรี วิวิษศิริ (2530) กล่าวว่า การศึกษาผู้ใหญ่หมายถึง กิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนที่จัดขึ้นมาบริการเฉพาะประชากรที่เป็นผู้ใหญ่ เพื่อให้ผู้ใหญ่เกิดความรู้ เจตคติ ทักษะ ค่านิยมที่ดีในเรื่องต่างๆ รวมทั้งการประกอบอาชีพ เพื่อการดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุขและมีประสิทธิภาพ

แมล โคล์ม เอส โนลส์ (Malcolm Knowles, 1962 อ้างถึงใน เชิรศรี วิวิษศิริ, 2530) ระบุว่า การศึกษาผู้ใหญ่เป็นกระบวนการที่ผู้ใหญ่ได้เรียนรู้ต่อไปอีกภายหลังที่ออกจากโรงเรียนภาคปกติไปแล้ว และเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นไว้สำหรับผู้ใหญ่ โดยสถาบันต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะ นอกจากนี้ โนลส์ (1980 อ้างถึงใน อาชัญญา รัตนอุบล, 2542) ได้ระบุความหมายของการศึกษาผู้ใหญ่ว่าประกอบด้วยความหมาย 3 ด้านคือ

1. กระบวนการเรียนรู้ของผู้ใหญ่
2. กิจกรรมที่ถูกจัดขึ้น โดยสถาบันต่างๆ เพื่อให้วัตถุประสงค์ทางการศึกษาได้บรรลุความสำเร็จ
3. ผลผสมผสานระหว่างกระบวนการ และกิจกรรมสู่การปฏิบัติของบุคคล สถาบัน และหน่วยงาน สมาคมที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาผู้ใหญ่ เพื่อการพัฒนาวิธีการและวัสดุ เพื่อช่วยผู้ใหญ่เกิดการเรียนรู้ การขยายโอกาสสำหรับผู้ใหญ่ให้เกิดการเรียนรู้ และพัฒนาไปสู่วัฒนธรรมในสังคม

ไซริล โอ ฮูล (1972 อ้างถึงใน เชิรศรี วิวิษศิริ, 2530) กล่าวว่า การศึกษาผู้ใหญ่ หมายถึง กระบวนการซึ่งผู้ใหญ่พยายามที่จะปรับปรุงตนเอง หรือสังคมโดยการเพิ่มพูนทักษะ ความรู้ และความสามารถในการแก้ปัญหาชีวิต และเป็นกระบวนการซึ่งบุคคล กลุ่มคน หรือหน่วยงาน และสถาบันต่าง ๆ จัดขึ้น เพื่อช่วยให้ผู้ใหญ่ได้บรรลุเป้าหมายดังกล่าว

ยูเนสโก (1976 อ้างถึงใน เชิรศรี วิวิษศิริ, 2530) ระบุว่า การศึกษาผู้ใหญ่ หมายถึง กระบวนการจัดกิจกรรมทางการศึกษาทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นทางด้านเนื้อหา ระดับและวิธีการสอน ไม่ว่าจะเป็นโดยทางการหรือจัดขึ้นเพื่อขยายหรือแทนที่การสอนในโรงเรียน วิทยาลัย และมหาวิทยาลัย หรือจะเป็นการฝึกงาน ไม่ว่าจะเป็นการจัด ณ แห่งใดก็ตาม แต่จะจัดขึ้นเพื่อบริการแก่ประชากรกลุ่มหนึ่ง ซึ่งสังคมนั้นๆ พิจารณาว่าเป็นผู้ใหญ่ เพื่อที่จะช่วยพัฒนาอนาคต ความสามารถของผู้ใหญ่ เพิ่มพูนความรู้และปรับปรุงด้านอาชีพ ซึ่งแนวทางใหม่ๆ ให้ และให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านทัศนคติ หรือพฤติกรรมใน 2 ด้าน คือ ช่วยให้ผู้ใหญ่เหล่านั้นได้พัฒนาตนเองอย่างเต็มที่ และสามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมที่กำลังพัฒนา

นอกจากนี้ ทองคำ ผดุงสุข (2527) ได้ให้ความหมายของ “การสอนผู้ใหญ่” ว่ามีความ

หมายดังต่อไปนี้

- เป็นการสอนที่ให้ความรู้แก่ผู้เรียนตลอดชีวิต
- เป็นการสอนที่ให้ผู้เรียนเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง
- เป็นการสอนที่ให้ความรู้และฝึกทักษะจนเกิดประสบการณ์และมีความชำนาญ
- เป็นการสอนที่ให้ผู้เรียนเรียนนอกเวลาได้และไม่มีกฎหมายบังคับ
- เป็นการสอนที่ผู้เรียนต้องวางโครงการเอง ดำเนินการเรียนเองและหาทางทำกิจกรรมที่ประเมินผลได้ด้วยตนเอง
- เป็นการสอนที่มุ่งให้ผู้เรียนเกิดการกระตือรือร้นในการสร้างอุดมคติในการยังชีพการทำงานที่ดี
- เน้นการให้ความรู้โดยไม่จำกัดเวลา
- เป็นการสอนให้ผู้เรียนมีขบวนการต่อเนื่องในชีวิตบุคคลโดยไม่ควรมีวันจบสิ้น
- เป็นการสอนเพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ให้มีความเป็นอยู่ดี มีการประกอบอาชีพและมีอุดมคติในการประกอบกิจการงาน
- เป็นการสอนที่มีทั้งหน่วยกิตและไม่มีหน่วยกิต มีอยู่ตลอดเวลา และมีหลายโปรแกรม
- เป็นการสอนที่สร้างกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนไปโดยอัตโนมัติตามธรรมชาติ
- เป็นการสอนที่ให้กิจกรรมมีความมุ่งหมายไปช่วยปรับและส่งเสริมชีวิตประจำวันให้มีความสุขขึ้น และมีความเป็นอยู่ดีขึ้น
- เป็นการสอนที่ให้หลักแห่งการเรียนรู้ใหม่ๆ ขึ้น รวมไปถึงประสบการณ์และการตัดสินใจของผู้เรียนได้
- เป็นการสอนที่ต้องคำนึงถึงสภาพแวดล้อม ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี และการดำเนินชีวิตในสังคม
- เป็นการสอนที่ช่วยส่งเสริมความถนัดและความแตกต่างระหว่างบุคคลในวัยผู้ใหญ่
- เป็นการสอนที่คำนึงถึงการลงทุนไม่สูญเปล่าและควรให้หลายๆ ฝ่ายรับผิดชอบร่วมกัน
- เป็นการสอนที่ส่งเสริมความเป็นผู้นำ ความเป็นตัวของตัวเอง ความเชื่อมั่นในตนเอง และความมีคุณค่าในส่วนตัวได้
- เป็นการสอนที่ต้องสอดคล้องกับระดับอื่นๆ
- เป็นการสอนที่ให้ความเป็นประชาธิปไตยในการอยู่ร่วมกันจนสามารถอยู่ดีมีสุขแก่บุคคลได้
- เป็นการสอนที่ต้องให้ความเป็นหนึ่ง ความเป็นเอกลักษณ์ ความเป็นสันติ และความ เป็นประชาธิปไตยแก่ชุมชนได้
- เป็นการสอนที่ช่วยให้สังคมเป็นไปโดยธรรมชาติที่สุด

- เป็นการสอนที่สนองความต้องการของผู้เรียนและสอดคล้องกับความต้องการของสังคม
- เป็นการสอนที่เป็นการเตรียมตัวบุคคลให้เป็นผู้นำทางการทำงาน การดำรงชีวิตและประโยชน์ของสังคม
- เป็นการสอนที่พัฒนาความรู้ให้บุคคลพัฒนาคุณค่าของบุคคลด้วย
- เป็นการสอนที่เตรียมฝึกและให้ความรู้ทางด้านอาชีพและงานอดิเรกที่เป็นประโยชน์ต่อชีวิตได้
- เป็นการสอนที่ต้องเพิ่มความรู้ความชำนาญ ทักษะ ตลอดจนชีวิตแก่บุคคล
- เป็นการเรียนที่ทำให้ผู้เรียนได้ฝึกทดลอง ฝึกหาด้วยตนเอง จนกระทั่งสามารถใช้ความรู้ที่ได้รับไปตัดสินใจในการคิดเมื่อเวลาทำงาน และดำรงชีวิตประจำวันได้
- เป็นการสอนที่มีทุกระดับ ตั้งแต่ขั้นต้นถึงมหาวิทยาลัย
- เป็นการสอนที่จัดขึ้นทั้งในโรงเรียน เป็นหน่วย เป็นกลุ่ม ศูนย์หรือหน่วยเคลื่อนที่

2.5 องค์ประกอบของการเรียนการสอนผู้ใหญ่

คำว่า “องค์ประกอบ” ในที่นี้หมายถึงส่วนย่อยๆ ทั้งหลายที่รวมเข้าเป็นหลักการใหญ่แห่งการศึกษาผู้ใหญ่ (สุนทร สุนันทชัย, 2523) มีนักวิชาการมากมายได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับองค์ประกอบของการเรียนการสอนผู้ใหญ่ ดังนี้

สังค์ อุทรานันท์ (2527) กล่าวว่า องค์ประกอบที่จำเป็นสำหรับระบบการเรียนการสอนที่แท้จริงประกอบด้วยสิ่งต่อไปนี้ คือ ลักษณะของผู้เรียน จุดมุ่งหมายของการสอน เนื้อหาสาระที่จะสอน การเตรียมความพร้อม คำแนะนำการสอน กิจกรรมสร้างเสริมทักษะ กิจกรรมสนับสนุน การควบคุมและตรวจสอบ สัมฤทธิผลของการสอน และการปรับปรุงแก้ไข

รัชเชิล (Russel, 1964 อ้างถึงใน อารมณีย์ เทียนพิทักษ์, 2528) ได้กล่าวว่าการจัดการเรียนการสอนมีองค์ประกอบดังนี้ คือ ครูผู้สอน ผู้เรียน และสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอน

วรรณิ จินตเกษกรณ (2542) ได้กล่าวว่า องค์ประกอบที่ส่งผลต่อการจัดการศึกษาให้มีประสิทธิภาพและนำไปสู่การจัดการศึกษาที่ประสบผลสำเร็จคือ หลักสูตร ครู นักศึกษา กระบวนการเรียนรู้ สื่อการเรียนรู้ การวัดและการประเมินผล

สุรกุล เจนอบรม (2543) กล่าวว่า การเรียนการสอนผู้ใหญ่มี 5 องค์ประกอบ คือ ผู้สอน ผู้

เรียน หลักสูตร การเรียน และการวัดและการประเมินผล

1. ผู้เรียน

องค์ประกอบในส่วนที่เป็นผู้เรียนนี้นับว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญในกระบวนการเรียนการสอน เพราะถ้าปราศจากองค์ประกอบส่วนนี้เสียแล้ว การเรียนการสอนก็จะไม่บังเกิดขึ้น ฝ่ายผู้สอนก็ไม่ว่าจะไปสอนใคร ในองค์ประกอบของการเรียนการสอนที่คือนั้น ผู้สอนจะต้องพิจารณาถึงผู้เรียนด้วยว่า ผู้เรียนคือใคร เป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ มีพื้นฐานความรู้และประสบการณ์เดิมมาอย่างไรก่อนที่ผู้สอนจะลงมือสอน เพราะถ้าไม่รู้เรา (ความสามารถของผู้สอน) ไม่รู้เขา (พื้นฐานของผู้เรียน) ก็ไม่สามารถจะทำการศึก (คือรบกับความไม่รู้ในตัวผู้เรียน) ได้สำเร็จ ดังคำคมของนักปราชญ์ ชุนวู ที่กล่าวไว้ว่า “รู้จักมิตรรู้จักศัตรู รู้ร้อยสู้รบรู้แพ้ ถ้าไม่รู้จักรมิตรไม่รู้จักรศัตรู รู้ร้อยสู้รบรอด” คำกล่าวนี้พอสรุปได้ว่า ผู้สอนจะต้องศึกษาผู้เรียนให้ละเอียดทุกด้าน ศึกษาตนเอง หากความรู้และวิธีการไปใช้สอน ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ต้องการ จึงจะสามารถทำสงครามกับความไม่รู้ในตัวผู้เรียนและเอาชนะชนะได้เป็นผลสำเร็จ

Roger (1986, อ้างถึงใน สุวัฒน์ย์ วัฒนวงศ์, 2533) ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของผู้เรียนหรือนักศึกษาผู้ใหญ่ว่ามี 7 ประการ คือ

1) นักศึกษาคือผู้ใหญ่โดยคำจำกัดความ

ในวัยผู้ใหญ่ นับเป็นช่วงที่บุคคลมีความต้องการจะพัฒนาเพื่อความก้าวหน้า จึงต้องการสนองศักยภาพส่วนตนให้มีความทัดเทียมกับคนอื่น ๆ ในสังคม นอกจากนั้นยังต้องการได้รับอิสรภาพและเสรีภาพเพิ่มมากขึ้น นักศึกษาผู้ใหญ่ส่วนมากเป็นบุคคลที่กำลังพัฒนาเข้าสู่วุฒิภาวะ ดังนั้น ในการสอนนักศึกษาจึงควรสนับสนุนพัฒนาการเหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งให้เกิดความเป็นตัวของตัวเองตามที่ปรารถนา

นักศึกษาผู้ใหญ่บางคนทีกลับเข้ามาสู่ชั้นเรียนใหม่อีกครั้ง ภายหลังจากที่ได้เลิกเรียนไปแล้ว เป็นเวลานาน มักจะคาดคิดว่าตัวเองคงจะถูกสอนและต้องปฏิบัติตัวอย่างเด็กนักเรียนอีก ซึ่งความคิดที่ว่าจะถูกสอนในบางครั้งอาจรุนแรงมากจนบางกรณีกลายเป็นการต่อต้าน และก่อให้เกิดปัญหาและอุปสรรคในการเรียนได้ อย่างไรก็ตาม ในส่วนของนักศึกษาที่จัดได้ว่ามีความสุขและความพอใจในการกลับมาเรียนใหม่นั้น ส่วนมากก็ยังพบได้ว่า มักจะมีลักษณะเป็นผู้เรียนที่เจียบสงบและวางเฉย คือรับฟังอย่างเดียว

2) นักศึกษาเป็นผู้ที่อยู่ในกระบวนการเจริญงอกงามอย่างต่อเนื่อง

นักศึกษาผู้ใหญ่ส่วนมากอยู่ในวัยผู้ใหญ่ตอนต้น ดังนั้น จึงอยู่ในช่วงของการเจริญเติบโต และพัฒนาการเป็นไปอย่างต่อเนื่อง มิได้หยุดนิ่ง ทั้งทางด้านร่างกาย ด้านสติปัญญา อารมณ์ และจิตใจ ความสนใจที่มีต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรม สำหรับทิศทางและย่างก้าวในการพัฒนาอาจจะมีข้อแตกต่างกันระหว่างบุคคลอยู่บ้าง ซึ่งครูผู้สอนผู้ใหญ่ควรให้ความสนใจในกระบวนการเติบโตของนักศึกษา ตลอดจนหาทางส่งเสริมให้พวกเขามีความกระตือรือร้นต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

ผู้สอนควรรับรู้ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงนี้ด้วยตนเอง ทั้งนี้เพราะว่าในการสอนนักศึกษาผู้ใหญ่เองก็นับได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนา อันนำไปสู่ความเจริญงอกงามของนักศึกษานั้นเอง และนับว่าเป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดไป

3) นักศึกษาได้นำประสบการณ์และค่านิยมติดตัวมาด้วย

นักศึกษาผู้ใหญ่แต่ละคนจะนำเอาประสบการณ์ติดตัวเขามาด้วย จะมากหรือน้อยอาจจะมีขึ้นอยู่กับภาระหน้าที่ซึ่งเขาปฏิบัติอยู่ นอกจากนั้นพวกเขายังมีความเชื่อถือความศรัทธา และค่านิยมทางสังคมอื่นร่วมอยู่ในตัวด้วย ประสบการณ์เป็นสิ่งที่สามารถช่วยตัดสินใจได้ว่า “เขาคือใคร” ก่อให้เกิดความเป็นตัวของตัวเองหรือเอกลักษณ์ ในกรณีที่นักศึกษาผู้ใหญ่ไม่ได้รับความสนใจหรือให้การยอมรับ อาจจะทำให้ความถึงการปฏิเสธในตัวของผู้ใหญ่คนนั้นด้วย ดังนั้น ครูผู้สอนจึงควรเอาใจใส่เกี่ยวกับประสบการณ์และค่านิยมในตัวนักศึกษา

4) นักศึกษาเข้ามาเรียนด้วยความตั้งใจหลายๆ ประการ

มักจะมีข้อโต้แย้งกันอยู่เสมอว่านักศึกษาผู้ใหญ่เข้ามาสู่กิจกรรมการศึกษาผู้ใหญ่ เพราะว่ามีความต้องการอะไรบางอย่าง ทั้งนี้อาจจะแยกความต้องการออกได้ 2 ด้าน คือ

ประการแรก เมื่อพิจารณาอย่างละเอียดถี่ถ้วนแล้วอาจจะพบว่า นักศึกษาเข้ามาร่วมเรียนโดยมิได้มีความต้องการอย่างแท้จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมด้านอาชีพและการมีงานทำ นักศึกษาอาจจะไม่ได้มีความต้องการเลยหรือว่าอาจจะมีความต้องการบ้างเพียงเล็กน้อยเท่านั้นเอง เพราะฉะนั้นจึงนับว่ามีคุณค่าและเป็นประโยชน์อย่างมาก ถ้าหากมีการพูดคุยเรื่องนี้กับนักศึกษาผู้ใหญ่โดยตรง ซึ่งในบางครั้งจะพบว่าเขาเพียงแต่มีความคิดว่าต้องการ

ประการที่สอง เหตุผลและความความตั้งใจในการเข้ามาเรียนที่นักศึกษาบอกกับใครในบางครั้งพบว่าอาจจะไม่ใช่เหตุผลที่แท้จริงเสมอไป ทั้งนี้เพราะเหตุผลดังกล่าวอาจจะไม่เกี่ยวข้อง

กับการเรียนรู้เลย แต่อาจจะไปสัมพันธ์สอดคล้องกับความต้องการทางด้านสังคม เช่น ความต้องการได้ออกจากบ้านในตอนเย็น โดยผลจากการวิจัยบางชิ้นปรากฏว่าค่าสหสัมพันธ์ระหว่างการเข้ามาเรียนการศึกษาผู้ใหญ่มีความสัมพันธ์ค่อนข้างสูงกับสภาพปัญหาภายในครอบครัว

5) นักศึกษาผู้ใหญ่มีความคาดหวังเฉพาะตัวต่าง ๆ กัน

นักศึกษาผู้ใหญ่มีความคาดหวังในการเข้ามาเรียนต่าง ๆ กันออกไป ทั้งนี้ส่วนมากมักจะขึ้นอยู่กับประสบการณ์จากโรงเรียนเดิม ตลอดจนการศึกษาซึ่งได้รับภายหลังออกจากโรงเรียนแล้ว โดยที่นักศึกษาบางคนมีความพอใจกับประสบการณ์ของโรงเรียนเก่า ในทางตรงกันข้าม ผู้ใหญ่บางคนก็ไม่มีโอกาสเช่นนั้น อย่างไรก็ตาม นักศึกษาส่วนมากมักจะคาดหวังว่า การศึกษาผู้ใหญ่ก็ควรจะเหมือนกับการศึกษาในโรงเรียนที่เขาเคยพบมาในอดีต นักศึกษามักจะคาดหวังไว้ว่า พวกเขาจะได้รับ การสืบทอดทุก ๆ อย่างจากครูซึ่งเป็นผู้รอบรู้ในทุกอย่าง

6) นักศึกษาผู้ใหญ่มีความสนใจหลายด้านที่ต้องทำไปพร้อมกัน

ส่วนมากแล้วนักศึกษาผู้ใหญ่ไม่สามารถเข้ามาเรียนแบบเต็มเวลา และมักจะเป็นประเภทเรียนเวลาพิเศษ เพราะฉะนั้นกิจกรรมเกี่ยวกับการศึกษาผู้ใหญ่จึงมักจะได้รับ ความสนใจเป็นลำดับรองลงไป ทั้งนี้ นักศึกษาผู้ใหญ่ส่วนมากจะต้องคำนึงถึงหน้าที่การงานประจำ ภารกิจด้านครอบครัว กิจกรรมทางด้านสังคม ซึ่งนักศึกษาผู้ใหญ่ไม่สามารถแยกตนเองออกจากสภาพแวดล้อมทางสังคม หรือพื้นฐานเดิมก่อนมาเรียนได้

สำหรับนักศึกษาผู้ใหญ่ที่เรียนภาคค่ำหรือภาคพิเศษ ก็จะต้องปฏิบัติตามบทบาทภารกิจ เช่นเดิมตลอดไป ดังนั้น นักศึกษาผู้ใหญ่จึงมักประสบปัญหาอุปสรรคที่ไม่ส่งเสริมกิจกรรมการเรียน โดยที่อาจจะถูกขัดขวางรบกวนจากปัญหาของบุคคลในครอบครัว เช่น มีบุตรเล็กๆ ที่ต้องคอยเอาใจใส่ นอกจากนั้น ก็อาจจะมีปัญหาจากธุรกิจการงานที่ทำอยู่มาขัดขวางการเรียนอีกด้วย

7) นักศึกษาผู้ใหญ่มีรูปแบบการเรียนรู้เป็นของตัวเองรองอยู่แล้ว

แบบแผนในการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ จะอยู่ในลักษณะกระบวนการต่อเนื่องในการเรียนรู้ตลอดชีวิตซึ่งมีประเด็นที่น่าสนใจและควรแก่การพิจารณา 2 ประเภท คือ ประเภทแรก นักศึกษาแต่ละคนได้พัฒนารูปแบบการเรียนรู้เป็นของตัวเองไว้เรียบร้อยแล้ว ประเภทที่ 2 รูปแบบการเรียนของนักศึกษาจะมีลักษณะแตกต่างกันออกไปหลายลักษณะ

ช่วงอายุที่ผ่านมานั้น นักศึกษาผู้ใหญ่ได้ปรับปรุงยุทธศาสตร์ในการเรียนรู้ ซึ่งจะทำได้ ทำให้สามารถเรียนได้ด้วยความเร็ว ง่าย และมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตามการเรียนรู้ที่ได้รับมานั้นก็

จะต้องใช้ความบากบั่นและความพยายาม จำเป็นที่จะต้องใช้ความอดทน และใช้ระยะเวลายาวนานพอสมควร นักศึกษาผู้ใหญ่แต่ละคนจะมีวิธีการเรียนเป็นของตนเอง ทั้งนี้จะขึ้นอยู่กับความถนัดตามธรรมชาติ และประสบการณ์จากการเรียนรู้

นอกจากรูปแบบในการเรียนของนักศึกษาผู้ใหญ่ต่างกันดังกล่าวแล้ว ในส่วนที่เกี่ยวกับอัตราความเร็วในการเรียนของนักศึกษาผู้ใหญ่ก็จะมีแตกต่างกันออกไปด้วย ส่วนมากแล้วผู้ใหญ่จะเรียนได้ดี มีความจดจำที่แม่นยำในเรื่องที่ตนเองมีประสบการณ์ นอกจากนั้นยังสามารถที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ได้รวดเร็วถ้าหากสิ่งนั้นไม่ไปขัดแย้งกับความรู้และประสบการณ์เดิม (สุวัฒน์ วัฒนวงศ์, 2533)

2. ผู้สอน

แต่เดิมในกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการสอน ผู้สอนมีบทบาทสำคัญในการให้ความรู้แก่ผู้เรียนมาก จนเชื่อกันว่าผู้สอนต้องมีความรู้สูงจึงจะสามารถถ่ายทอดความรู้ได้ดี แต่ปัจจุบันความเชื่อนี้ไม่เป็นจริงเสมอไป เพราะยังมีองค์ประกอบอื่นๆ เช่น ประเภทผู้เรียน ถ้าเป็นผู้ใหญ่ ผู้สอนไม่จำเป็นต้องมีความรู้สูงมาก เพราะผู้สอนจะทำหน้าที่ในการประสานงาน สรุปความรู้ เสริมความรู้ให้ผู้เรียนตัดสินใจ มากกว่าการชี้แนะแบบเด็กๆ ผู้สอนตามความหมายใหม่นี้มิได้หมายถึงเฉพาะครู อาจารย์เท่านั้น แต่จะเป็นสิ่งใดก็ได้ที่เป็นแหล่งต้นกำเนิดและสามารถให้ความรู้ ทักษะ เจตคติแก่ผู้เรียนได้ ซึ่งอาจจะเป็นผู้ร่วมงาน ตำรา เกิดจากการฟังวิทยุ อ่านหนังสือพิมพ์ รับชมโทรทัศน์ เหล่านี้จัดอยู่ส่วนของผู้สอนด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตามเกี่ยวกับเรื่องนี้ Shaw (1971 อ้างถึงใน สุกร ศรีแสน, 2530) ได้กล่าวถึงบุคลิกภาพที่ดีของครูผู้สอนผู้ใหญ่ว่าควรประกอบด้วยบุคลิกภาพดังนี้

1. มีทักษะในการสอน
2. มีอารมณ์ขัน
3. มีความสามารถที่จะเข้าสู่ผู้เรียนได้
4. มีใจกว้าง
5. มีความรู้ดี
6. มีความอดทน
7. มีท่าทางสง่างาม
8. ให้เกียรติผู้เรียน
9. มีเสียงไพเราะ
10. มีความยุติธรรมและปราศจากความลำเอียง

11. ให้ความสำคัญแก่ผู้เรียน
12. สนใจเนื้อหาวิชาอยู่เสมอ
13. มีอุดมการณ์
14. มีความจริงใจและตั้งใจ
15. มีความริเริ่ม
16. มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี

3. หลักสูตร

หลักสูตรเป็นองค์ประกอบที่สำคัญมากในกระบวนการเรียนการสอนอีกองค์ประกอบหนึ่ง เปรียบได้กับแผนที่ หรือลายแทงที่จะบอกให้ผู้สอนและผู้เรียนรู้ว่า การเรียนการสอนควรดำเนินไปในทิศทางใด ถ้าผู้สอนไม่ยึดหลักสูตรก็เหมือนกับคนที่เดินเรือโดยปราศจากเข็มทิศและแผนที่ อาจจะนำเรือไปชนหินโสโครกอับปางลงได้ทุกเมื่อ การเดินทางจะไม่ราบรื่นและเต็มไปด้วยอันตราย หรือไม่ก็อาจจะทำให้เสียเวลาไปเป็นอันมากในการเดินทางไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ ครู อาจารย์ หรือผู้สอนที่สอนโดยไม่คำนึงถึง หรือไม่มีหลักสูตร ก็อาจจะพาผู้เรียนหลง และเสียเวลาการเรียนรู้ในสิ่งที่ไม่เป็นแก่นสาร ไม่ตรงตามวัตถุประสงค์ เท่ากับทำลายอนาคตของผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนไม่สามารถไปสู่เป้าหมายของชีวิตที่วางไว้ตลอดช่วงชีวิตของเขาก็เป็นได้ ซึ่งคงจะเป็นบาปอันใหญ่หลวงแก่ตัวผู้สอนด้วย เพราะไม่สามารถชี้ทางสว่าง นำทางสำเร็จ ให้อนาคตที่สดใสแก่ผู้เรียนได้ ดังนั้น ครู อาจารย์ นักฝึกอบรมควรยึดหลักสูตรเป็นหลักในการเรียนการสอน หลักสูตรที่ดีนั้นก็คือ หลักสูตรที่สร้างขึ้นเพื่อสนองความต้องการและแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมและประเทศชาติ ทั้งในปัจจุบันและวางแผนในอนาคตด้วย ประสบการณ์ของนักการศึกษาในระบบโรงเรียนที่ผ่านมามอบให้ทราบว่า การพัฒนาหลักสูตรควรคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้ คือ (รัตนา พุ่มไพศาล, 2528)

1. หลักสูตรหรือโครงการการศึกษาเป็นกระบวนการที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และเป็นกระบวนการต่อเนื่อง การที่โครงการศึกษาจะประสบผลสำเร็จด้วยดีได้นั้นจำเป็นต้องมีการประเมินอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ ทั้งนี้เพื่อจะได้จัดโครงการให้ตอบสนองความต้องการของชุมชน ซึ่งเป็นชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกัน และจะต้องมีการปรับปรุงโครงการศึกษาเพื่อจัดกิจกรรมและบริการทางการศึกษาให้ตอบสนองความต้องการของชุมชนและนักศึกษา

2. ในการพัฒนาหลักสูตรหรือโครงการศึกษา ควรเริ่มต้นที่นักศึกษา ทั้งนี้เพราะนักศึกษานอกกระบวนโรงเรียนมีประสบการณ์หลายปี ที่สามารถนำมาผสมผสานกับการสอนเนื้อหาวิชาใน

ชั้นเรียน ผู้สอนควรเปิดโอกาสให้นักศึกษามีส่วนร่วมในการสร้างโครงการศึกษาและประเมินผลโครงการการศึกษาด้วย

3. จัดให้กลุ่มมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาโครงการ การมีส่วนร่วมของคนหลายๆ คน ที่มีส่วนเกี่ยวข้องใกล้ชิดกับความสนใจและความต้องการและทรัพยากรของชุมชน จะก่อให้เกิดผลที่มีประสิทธิภาพมากกว่าที่จะให้ผู้บริหารหรือผู้อำนวยการทำงานตามลำพังเพียงคนเดียว

4. ให้ความพยายามระยะยาว ความกระตือรือร้นที่จะจัดกิจกรรมต่าง ๆ มักจะผลักดันให้มีการลงมือปฏิบัติอย่างเร่งด่วน อย่างไรก็ตาม สิ่งที่น่าสังเกตประการหนึ่งก็คือ การเริ่มต้นชั้นเรียนหรือการเริ่มต้นบริการใดๆ อย่างรีบด่วนเกินไป อาจก่อให้เกิดความกระทบกระเทือนต่อโครงการระยะยาวได้

5. การพัฒนาโครงการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีรายละเอียดที่ซับซ้อน กล่าวคือการวางแผนที่ดี จะช่วยให้เตรียมเครื่องมือที่จะใช้ประกอบการสอนได้อย่างเหมาะสม สามารถจัดสถานที่ในการเรียนการสอนให้น่าสนใจ นอกจากนั้นการสร้างบรรยากาศให้เป็นกันเอง และการให้บริการแนะแนวก็เป็นสิ่งจำเป็นในการช่วยให้โครงการประสบผลสำเร็จ การเรียนของนักศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้นมีมากกว่าความสัมพันธ์ที่กระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน กล่าวคือ จะต้องมีความสัมพันธ์ที่กระหว่างสมาชิกในกลุ่มกับโครงการด้วย ยิ่งกว่านั้นเจตคติที่ดีของเอกัตบุคคลของกลุ่มและขององค์กรจะช่วยสร้างเสริมบรรยากาศให้โครงการประสบผลสำเร็จดียิ่งขึ้น

4. สื่อการเรียนการสอน

เมื่อมีผู้สอน มีหลักสูตรและผู้เรียนแล้ว องค์ประกอบที่จะทำให้การเรียนการสอนเป็นไปด้วยความราบรื่น และเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมขึ้นในตัวผู้เรียนตามที่ผู้สอนต้องการ คือ สื่อการสอน หรือสื่อการเรียน สื่อการเรียนการสอน คือ ตัวกลาง หรือสิ่งต่างๆ ที่ใช้ในกระบวนการเรียนการสอน เพื่อใช้เป็นเครื่องมือหรือช่องทางสำหรับการถ่ายทอดความรู้ของครูถึงผู้เรียน และทำให้ผู้เรียนเรียนรู้ได้ตามวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายที่วางไว้เป็นอย่างดี หรือสื่อการเรียนการสอนก็คือ วัสดุอุปกรณ์ วิธีการหรือเทคนิคที่ใช้เป็นสื่อกลางให้ผู้สอนส่งหรือถ่ายทอดความรู้ เจตคติ และทักษะไปยังผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ (เชิรศรี วิวิชศิริ, 2527) สื่อการเรียนการสอน หมายถึงเครื่องมือทั้งหลายนับตั้งแต่ชอล์ก กระดานดำ แผนภูมิ แผ่นพับ ตำรา วารสาร หนังสือ หนังสือพิมพ์ เทป สไลด์ โอเวอร์เฮด โปรเจคเตอร์ วิดีโอเทป ภาพยนตร์ เครื่องช่วยสอน ซิทการเรียน (สุรกุล เจนอบรม, 2543)

สื่อการสอนเหล่านี้ถ้ามีมาก อยู่ในสภาพพร้อมใช้งานมากเพียงใดก็จะเป็นประโยชน์แก่ การเรียนการสอนมากเท่านั้น เพราะจะช่วยประหยัดเวลาแรงงาน และทำให้เกิดการเรียนรู้ได้เร็วยิ่ง ขึ้น ฉะนั้นผู้สอนจะต้องหาความรู้และกำหนดวิธีการใช้สื่อการเรียนการสอนให้เกิดประสิทธิภาพ ในการสอน จะต้องรู้จักเลือกการใช้สื่อการสอนให้เหมาะสมกับกาลเทศะ สภาพของผู้เรียน และ สอดคล้องกับสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมของผู้เรียนและผู้สอนด้วย หลักการเลือกสื่อการสอนมี ดังนี้ (กิดานันท์ มลิทอง, 2540)

1. สื่อนั้นจะต้องสัมพันธ์กับเนื้อหาบทเรียนและจุดมุ่งหมายที่จะสอน
2. เลือกสื่อที่มีเนื้อหาถูกต้อง ทันสมัย น่าสนใจ และเป็นสื่อที่จะให้ผลต่อการเรียนการ สอนมากที่สุด ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจเนื้อหาวิชานั้น ได้ดีเป็นลำดับขั้นตอน
3. เป็นสื่อที่เหมาะสมกับวัย ระดับชั้น ความรู้ และประสบการณ์ของผู้เรียน
4. สื่อนั้นควรสะดวกในการใช้ มีวิธีการใช้ไม่ซับซ้อนยุ่งยากจนเกินไป
5. ต้องเป็นสื่อที่มีคุณภาพและเทคนิคการผลิตที่ดี มีความชัดเจนและเป็นจริง
6. ไม่ควรมีราคาแพงจนเกินไป หรือถ้าจะผลิตเองควรคุ้มกับเวลาและการลงทุน

5. วิธีการสอนผู้ใหญ่

วิธีการสอนที่นักวิชาการนำเสนอและใช้ในการสอนผู้ใหญ่มีด้วยกันหลายวิธี (Bergevin, Morris, Smith, 1963; Dickinson, 1979; รัตนา พุ่มไพศาล, 2529, 2531; อุ๋นตา นพคุณ, 2527; Draves, 1986; Verduin, et al, 1987; Hiemstra and Sisco, 1990; Brookfield, 1991; Apps, 1991; Cronton, 1993; McKeachie, 1999 อ้างถึงใน สมคิด อิศระวัฒน์, 2543) ได้แก่

1. การบรรยาย
2. การสาธิต
3. กรณีศึกษา
4. การแสดงบทบาท
5. การจำลองสถานการณ์
6. เกม
7. การสอนกลุ่มย่อยแบบศูนย์การเรียน
8. การฝึกงาน
9. การทำโครงการเป็นกลุ่ม
10. เพื่อนสอนเพื่อน
11. การถามคำถาม

12. การทัศนศึกษา
13. การสัมภาษณ์
14. การแบ่งกลุ่มย่อย
15. การระดมสมอง
16. การอภิปรายกลุ่ม
17. การอภิปรายแบบเพเนล (Panel)
18. การอภิปรายแบบฟอรัม (Forum)
19. การสอนแบบบัชกรู๊ป (Bash Group)
20. การสัมมนา
21. การโต้วาที
22. การอภิปรายทั้งชั้น
23. การอ่านหนังสือหรือเอกสาร
24. การศึกษาเป็นกลุ่ม
25. การประชุมรายบุคคล
26. การเรียนรู้ด้วยตนเอง

6. การวัดการประเมินผล

องค์ประกอบการเรียนการสอนที่สำคัญอีกประการหนึ่งได้แก่ การวัดการประเมินผล ซึ่งถือว่าเป็นหัวใจขององค์ประกอบการเรียนการสอน ในแผนภูมิหน้า 34 จึงกำหนดให้การวัดการประเมินผลไว้ตรงกลาง และเชื่อมโยงไปยังองค์ประกอบอื่น ๆ อีก 5 ด้าน คือ ผู้เรียน ผู้สอน หลักสูตร สื่อการเรียนการสอน และวิธีสอน หมายความว่า การวัดการประเมินผลในองค์ประกอบการเรียนการสอนผู้ใหญ่นั้นเป็นส่วนสำคัญที่จะใช้เป็นข้อมูลย้อนกลับ ไปสู่การปรับปรุงทั้งผู้เรียน ผู้สอน หลักสูตร สื่อการเรียนการสอน และวิธีสอนด้วย มีผู้เข้าใจผิดกันว่าการวัดการประเมินผลนั้นเป็นการวัดการประเมินผลเฉพาะแต่ในส่วนของผู้เรียนเท่านั้น แท้จริงแล้วการวัดการประเมินผล การเรียนนั้น จะนำไปสู่การปรับปรุงองค์ประกอบการเรียนการสอนทุกองค์ประกอบให้ดียิ่งขึ้น

การประเมินผลการเรียนของผู้ใหญ่เป็นกระบวนการต่อเนื่อง เริ่มต้นตั้งแต่เริ่มเรียน และจะต้องประเมินเมื่อเรียนจบเนื้อหาสมบูรณ์แล้ว รังสรรค์ ทิมพันชวังศ์ และอรุณ ปรีดีดิลก (2527) ได้เสนอหลักการเบื้องต้น 5 ประการในการเตรียมการประเมินผลต่างๆ ไปสำหรับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ คือ

1. การประเมินเนื้อหาวิชา การประเมินเนื้อหากระทำขณะที่เนื้อหาอยู่ในขั้นที่กำลังดำเนินการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงปรับปรุง เนื้อหาอาจจะนำไปทดลองกับผู้เรียนกลุ่มเล็กๆ หรือให้ผู้เชี่ยวชาญในเรื่องนี้พิจารณา เพื่อนำผลที่ได้มาปรับปรุงเนื้อหา

2. การประเมินพฤติกรรมเบื้องต้นของผู้เรียนหรือพฤติกรรมที่เคยปฏิบัติ พฤติกรรมของผู้เรียนควรจะได้รับ การประเมินทั้งก่อนเริ่มเรียนหรือในระยะเริ่มต้นการสอน การประเมินผลเช่นนี้จะทำให้ผู้สอนสามารถตรวจสอบว่า ผู้เรียนคนใดบ้างที่เคยปฏิบัติในเรื่องการเรียนเหล่านี้ และมีความสัมพันธ์กับจุดมุ่งหมายเชิงพฤติกรรมหรือเคยเรียนรู้มาก่อน ซึ่งผลที่ได้จะชี้ให้เห็นจุดที่เหมาะสมในการเริ่มต้นการสอน

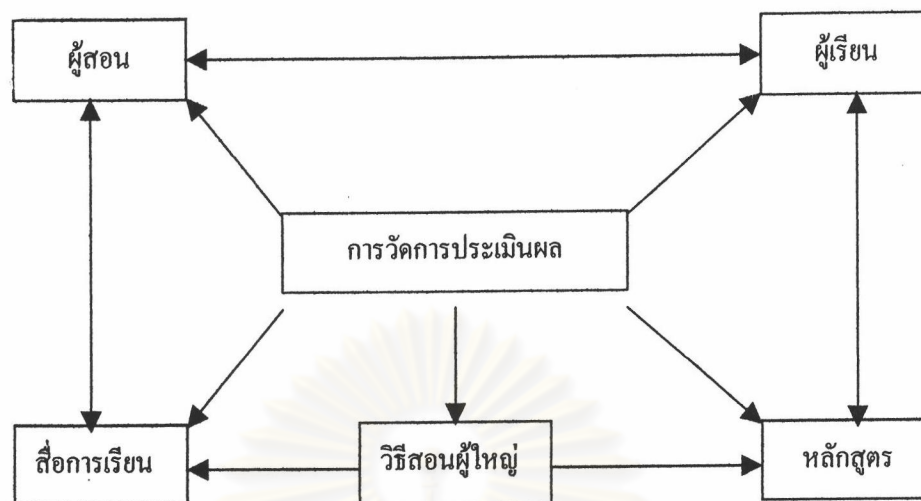
3. การวัดความก้าวหน้า การทดสอบแบบต่างๆ จะทำขึ้นในขณะที่การเรียนการสอนกำลังดำเนินการ เพื่อว่าทั้งผู้เรียนและผู้สอนสามารถจะประเมินอัตราความก้าวหน้าที่ดำเนินไปตามจุดมุ่งหมาย การสอนอาจจะเปลี่ยนแปลง เพื่อให้แน่ใจว่าจุดมุ่งหมายจะบรรลุผลสูงสุด และเพื่อจัดหาแนวทางแก้ไขช่วยเหลือผู้เรียน ในบางครั้งผู้เรียนอาจจะต้องการสอนซ่อมเสริม

4. การประเมินผลขั้นสุดท้าย การประเมินผลขั้นสุดท้ายจะจัดขึ้นเพื่อสรุปผลการเรียน เพื่อให้รู้ว่าผู้เรียนได้รับประโยชน์จากการเรียนการสอน การวัดผลอย่างกว้างขวางจะทำในขั้นนี้ รวมทั้งการสังเกตผู้เรียนขั้นสุดท้ายในการเรียนการสอนตามปกติด้วย

5. การติดตามผล การติดตามผลบางประเภทควรจัดให้มีขึ้น เพื่อตรวจสอบเนื้อหาสาระที่ได้เรียนรู้ไปแล้วว่าได้นำไปใช้ในชีวิตสังคมตามปกติมากน้อยแค่ไหน เนื้อหาวิชาจะต้องปรับปรุงเมื่อพิจารณาเห็นว่าไม่มีประโยชน์หรือไม่เกิดผล และถ้าผู้เรียนไม่ได้ปรับปรุงพฤติกรรมเพื่อนำไปใช้ขั้นติดตามผล ควรจะนำผลที่ได้บางอย่างมาใช้ในการแก้ไขการเตรียมเนื้อหาวิชา หรือการเตรียมการสอนให้มีความสัมพันธ์ระหว่างการเรียนกับการปฏิบัติในชีวิตประจำวันให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

จะเห็นได้ว่า ทุกองค์ประกอบในการเรียนการสอนผู้ใหญ่ทั้ง 6 องค์ประกอบดังกล่าว มีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ ไม่สามารถจะตัดองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งออกไปได้ ดังนั้นการพัฒนาองค์ประกอบของการเรียนการสอนที่ดีได้ ต้องพัฒนาไปพร้อมๆ กันทุกองค์ประกอบ ดังแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิแสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบการเรียนการสอน

ตอนที่ 3 ความรู้ในอิสลาม

ศาสนาอิสลามได้ให้ความสำคัญต่อการศึกษามาก ซึ่งจะขอยกตัวอย่างให้เห็นชัดเจน ดังนี้ (Lutfee, 1999)

ศาสนาอิสลามให้เกียรติและกล่าวสรรเสริญแก่ผู้ศึกษาหาความรู้ที่มีประโยชน์

มีรายงานจากศ็อฟวาน บิน อัศฮาล อัลมูรอดี เขากล่าวว่า ฉันได้ไปพบกับท่านศาสดา มุหัมมัด ศ็อลลัลลอฮุอะลัยฮิวะสัลลัม ซึ่งขณะนั้นท่านได้นั่งอยู่ในมัสยิด แล้วฉันได้พูดกับท่านศาสดาว่า “โอ้ท่านศาสดา แท้จริงแล้วฉันมาที่นี่เพื่อศึกษาหาความรู้” ท่านศาสดาฯ ตอบว่า “ขอต้อนรับผู้แสวงหาวิชาความรู้” หมายความว่าฉันได้กล่าวต้อนรับแก่ผู้ศึกษาหาความรู้ แท้จริงผู้ที่ศึกษาหาความรู้ นั้นแน่นอนเขาจะถูกปกคลุมด้วยบรรดาทูตอัลลอฮ์ (มะลาอิกะฮ์) ด้วยปีกทั้งหลายของพวกเขาเรียงรายเป็นชั้นๆ จนถึงฟ้าของโลกนี้ อันเนื่องมาจากพอใจในความรู้ที่ได้แสวงหา (หะสัน : รายงาน โดยอะหมัด 239/4)

นอกจากนี้แล้วท่านศาสดาฯ ยังได้ฝากฝังไว้อีกว่า “ต่อไปภายภาคหน้าจะมีกลุ่มต่างๆ มาพบพวกท่านเพื่อต้องการศึกษาหาความรู้ ดังนั้นเมื่อพวกท่านเห็นกลุ่มต่างๆ เหล่านี้มา (เจ้าทั้งหลายจงให้เกียรติพวกเขาและ) จงกล่าวแก่พวกเขาว่า “ยินดีต้อนรับด้วยการฝากฝังของท่านศาสดาฯ” และจงวินิจฉัยให้แก่พวกเขาเถิด และจากรายงานอื่นได้กล่าวว่า “จงสอนพวกเขาเถิด หรือให้ความพอใจหรือให้ความช่วยเหลือแก่พวกเขา ไม่ว่าจะเป็ในแง่ของการอบรม ตลอดจนสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ “ (หะสัน : รายงาน โดยติรมิซีย์ 2651)

ด้วยเหตุนี้ท่านสะอิด อัลคูรี และท่านอะบู อัดดัดดาอ เมื่อได้พบปะกับบรรดาผู้ศึกษาหาความรู้ พวกเขาจะกล่าวว่า “ยินดีต้อนรับด้วยการฝากฝังของท่านศาสดาฯ” (ญะอะอีฟ : รายงานโดยอัดคาร์มี 99/1)

บรรดาสหายของท่านศาสดาฯ และบุคคลรุ่นก่อน (อัสสะละฟุศศอลิห) ได้ให้เกียรติแก่ผู้ศึกษาหาความรู้ พวกเขาให้เกียรติ ให้ความช่วยเหลือ มีความอ่อนน้อมต่อพวกเขา เพราะได้รับการฝากฝังจากท่านศาสดาฯ เพื่อให้เกียรติผู้ศึกษาหาความรู้ ไม่ใช่ดูถูกเหยียดหยามพวกเขา หรือมีกริยาที่รุนแรงกับพวกเขาอย่างเด็ดขาด

สถานศึกษาคือสวนต่างๆ ของสวรรค์

ศาสนาอิสลามสนับสนุนให้มีสถานศึกษา พร้อมทั้งสนับสนุนให้มีส่วนร่วมกับการศึกษา ดังที่รายงานโดยอิบนุ อับบาส ว่า ท่านศาสดาฯ ได้กล่าวว่า “เมื่อพวกท่านเดินผ่านสวนต่างๆ ของสวรรค์ พวกท่านจงนั่งลงเพื่อแสวงหาประโยชน์จากมัน” พวกเขาถามว่า โอ้ท่านศาสดาฯ อะไรคือสวนต่างๆ ของสวรรค์ ท่านศาสดาฯ ตอบว่า “สถานศึกษา” (ญะอะอีฟ : รายงานโดยอ็อบรอนี 11158)

มีความชัดเจนแล้วจากหะดีษดังกล่าวว่า สถานศึกษาต่างๆ คือเปรียบเสมือนสวนต่างๆ ของสวรรค์ เพราะมีประโยชน์ต่างๆ มากมาย ส่วนความรู้ในที่นี้หมายถึงความรู้เกี่ยวกับอัลกุรอานและอัสสุนนะฮ์ และความรู้ที่แตกแขนงจากมัน เพราะด้วยความรู้ดังกล่าวจะพาผู้ศึกษาสู่สวรรค์

ครั้งหนึ่งท่านลูกมาน อัลหะกิม ได้สอนลูกของเขาว่า “โอ้ลูกพ่อ เจ้าจงเข้าร่วมกับบรรดาผู้รู้ และจงฟังการอบรมสั่งสอนจากนักปราชญ์ เพราะอัลลอฮ์ได้ฟื้นหัวใจที่ตายไปด้วยแสงประทีปของความรู้ ดังเช่นอัลลอฮ์ได้ฟื้นสภาพดินด้วยน้ำฝน” (ญะอะอีฟ : รายงาน โดยอ็อบรอนี 7810)

สถานศึกษาซึ่งเป็นสถานที่ที่ดีที่สุด ท่านอับดุลลอฮ บิน มัสอูด ได้กล่าวว่า “สถานที่ที่ดีที่สุดคือสถานที่ซึ่งเผยแผ่วิทยปัญญา และเป็นสถานที่หวังความเมตตา”

ความรู้คือแสงประทีปและเป็นศาสนาของอัลลอฮ

อัลลอฮทรงตรัสว่า “...ดวงประทีปซ้อนดวงประทีป อัลลอฮทรงนำทางด้วยดวงประทีปของพระองค์ แก่ผู้ที่พระองค์ทรงประสงค์” (บทอันนุร โองการที่ 35)

ดวงประทีปในที่นี้หมายถึงดวงประทีปแห่งอัลกุรอาน และดวงประทีปแห่งการศรัทธาของผู้ศรัทธาคนหนึ่ง หรือดวงประทีปการศรัทธาและดวงประทีปการแสดงความป่าวต่ออัลลอฮของผู้ศรัทธาคนหนึ่ง ทั้งหมดนี้มีพื้นฐานความรู้ของอัลลอฮ และนั่นคือศาสนาของอัลลอฮ ท่านศาสดาฯ กล่าวว่า “...เพราะแท้จริงความรู้ทำให้หัวใจปราศจากความโง่เขลา และเป็นดวงไฟส่องหัวใจเพื่อไม่ปฏิบัติกรรมและชีวิตที่มีมม (ญะอะอีฟ : รายงาน โดยอิบนุ อับดุลบร์)

ท่านอิมาม มาลิก ได้กล่าวว่า “ความรู้คือวิทย์ปัญญาและดวงประทีป ซึ่งอัลลอฮ์ได้ทรงชี้แนวทางด้วยมันแก่ผู้ที่ต้องการมัน ความรู้นั้นมีประเด็นปัญหามากมายไม่ใช่หรือ”

ท่านมุหัมมัด บิน สีรีน กล่าวว่า “แท้จริงความรู้นั้นคือศาสนา ดังนั้นเจ้าจงดูว่าเจ้ารับศาสนาของเจ้าจากใคร” (เศาะหีห : บทนำของเศาะหีหมุสลิม 1/14)

การแสวงหาความรู้นั้นเป็นแนวทางสวรรค์

หากสถานศึกษาถือเป็นเสมือนสวนสวรรค์ และความรู้เป็นเสมือนศาสนาและดวงประทีป ดังนั้นการพยายามแสวงหาความรู้เป็นสาเหตุที่ทำให้มีความสะดวกในการเดินทางสู่สวนสวรรค์ ท่านศาสดาฯ ได้กล่าวว่า “...ผู้ใดก็ตามที่เดินทางเพื่อแสวงหาความรู้ แน่นนอนอัลลอฮ์จะทำให้การเดินทางสู่สวนสวรรค์ของเขามีความสะดวก” (เศาะหีห : รายงาน โดยมุสลิม 2699)

ไม่สงสัยเลยว่าความรู้ในที่นี้ นั่นคือความรู้ศาสนา ซึ่งด้วยความรู้ศาสนาทำให้บุคคลสามารถรู้จักศรัทธาต่ออัลลอฮ์ และสามารถรู้บทเรียนต่างๆ ของพระองค์

ได้รับความเมตตา ความสงบ และเกียรติจากอัลลอฮ์

ผู้เรียนอิสลามศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้เรียนที่ใช้มัศยิดเป็นสถานศึกษา อัลลอฮ์จะประทานความสงบในหัวใจของเขา และทรงประทานความเมตตา ตลอดจนอัลลอฮ์ได้เอ่ยถึงด้วยคำพูดที่ให้เกียรติ ท่านศาสดาฯ ได้กล่าวว่า “และกลุ่มหนึ่งจะไม่รวมตัวกันในมัศยิดแห่งหนึ่ง พวกเขาอ่านคัมภีร์ของอัลลอฮ์ และศึกษามันจากพวกเขา เว้นแต่จะถูกปกคลุมโดยมะลาอิกะฮ์ และจะถูกประทานให้แก่พวกเขาซึ่งความสงบของหัวใจ และได้รับความเมตตา และอัลลอฮ์ได้เอ่ยถึงพวกเขา...” (เศาะหีห : รายงาน โดยมุสลิม 2699)

ความรู้คือมรดกของศาสดาฯ

ท่านศาสดาฯ ได้กล่าวว่า “...และแท้จริงผู้รู้ นั่นคือทายาทของบรรดานบี และแท้จริงบรรดานบีไม่มีมรดกที่เป็นเงินคีนารและเงินคิรฮัม แต่เขามีมรดกที่เป็นความรู้ ดังนั้นผู้ใดที่รับมันมา แน่นนอนเขาได้รับส่วนแบ่งที่สมบูรณ์” (เศาะหีห : รายงาน โดยอะบูดาอูด 3641)

ความรู้ในที่นี้ นั่นคือความรู้เกี่ยวกับอัลกุรอานและฮิสสุนนะฮ์ และความรู้ที่บรรดาสหายของท่านศาสดาฯ สมัยก่อนได้ชวนขวย พร้อมกับเรียกร้องผู้อื่นเพื่อรับมัน ซึ่งเป็นมรดกความรู้จากท่านศาสดาฯ

ความประเสริฐของการออกไปแสวงหาความรู้

ศาสนาอิสลามให้ความสำคัญต่อการศึกษามาก มีความประเสริฐหรือเป็นเรื่องที่สำคัญเทียบเท่าการประกอบพิธีหัจญ์หรือการละหมาด ดังที่ท่านศาสดาฯ ได้กล่าวว่า “ผู้ใดในเช้าตรู่ของเขา

ออกเดินทางสู่มัชยิด เขาไม่มีความต้องการอื่นนอกจากเพื่อศึกษาความดี หรือต้องการสอนมัน เขาจะได้ผลบุญเท่ากับการประกอบพิธีหัจญ์ที่สมบูรณ์” (เศาะหีห : รายงาน โดยอ็ฏฎ์ออบรอนี 7473)

ท่านอิมาม ซาฟิอี ได้กล่าวว่า “การศึกษาหาความรู้ที่ดีกว่าการละหมาดสุนนะฮ (การละหมาดภาคสนับสนุน)

ตอนที่ 4 อิสลามศึกษา

นักการศึกษาและนักประวัติศาสตร์มีอาจจะปฏิเสธได้เลยว่า การศึกษาอิสลามนั้นเป็นที่มาของรากฐานอารยธรรมของมุสลิม อุดมการณ์ทางการศึกษาของอิสลามนั้นเป็นอุดมการณ์ที่นักการศึกษาสมัยนี้กำลังไฝ่ฝันกันอยู่ อิสลามให้ความสำคัญกับการศึกษาจนถึงกับถือว่า การศึกษานั้นเท่ากับการทำความภักดีต่อพระเจ้า อิสลามเน้นการศึกษาทุกประเภท ทั้งทางโลกและทางธรรม อิสลามกำหนดว่า ไม่ว่าคนรวยหรือคนจนย่อมมีโอกาสที่จะศึกษาได้อย่างเท่าเทียมกัน ไม่ว่าจะอยู่ในชนชั้นใดก็ตาม และถือว่าเป็นหน้าที่ของมุสลิมทุกคน ไม่ว่าหญิงหรือชายที่จะต้องแสวงหาความรู้ (Langgulung, 2000)

โรงเรียน มัสยิด สถาบันการศึกษา ห้องสมุด การสนทนาสมาคมทางวิชาการ สิ่งต่างๆ เหล่านี้ต้องเปิดโอกาสให้กับบรรดาผู้ที่แสวงหาความรู้และผู้ศึกษาวิจัยเสมอ รัฐจำเป็นต้องหาสิ่งที่จำเป็น อาทิ อาหาร ที่อยู่อาศัย การรักษาพยาบาล และการเงินให้แก่นักศึกษา เพื่อพวกเขาเหล่านี้จะได้ทุ่มเทเวลาให้กับการศึกษาได้อย่างเต็มที่ อุดมการณ์ทางการศึกษาอย่างหนึ่งของอิสลามก็คือ การศึกษาอบรมให้มีอิสระและเชื่อมั่นในตนเองในการแสวงหาความรู้ และมีเสรีภาพในการศึกษา อิสลามยอมรับว่าผู้เรียนแต่ละคนมีความสามารถทางสติปัญญาที่แตกต่างกัน ดังนั้นอิสลามจึงได้จัดการศึกษาให้กับผู้เรียนตามกำลังสติปัญญาของแต่ละคน อีกทั้งยังให้ความสำคัญในการทัศนศึกษา การฝึกพูด การอภิปราย และการใช้ภาษา นักปราชญ์มุสลิมได้เห็นพ้องต้องกันเป็นเอกฉันท์แล้วว่า การอบรมทางศีลธรรมเป็นความจำเป็นของการศึกษาแห่งอิสลาม และการขัดเกลาบุคลิกลักษณะเป็นเป้าหมายที่ถูกต้องแท้จริง จุดประสงค์ของการศึกษานั้นมิใช่การยึดยึดความรู้อให้แก่ผู้เรียน แต่เป็นการขัดเกลาศีลธรรมของผู้เรียน ให้การศึกษาแก่จิตวิญญาณ เผยแผ่คุณธรรม สั่งสอนมารยาท และเตรียมให้เขามีชีวิตที่เต็มไปด้วยความจริงใจและความบริสุทธิ์ใจ ดังนั้นเป้าหมายแรกและเป้าหมายสูงสุดของอิสลามศึกษาก็คือการขัดเกลาทางศีลธรรม และการอบรมทางจิตวิญญาณ แต่ละบทเรียนจะต้องเป็นเรื่องเกี่ยวกับศีลธรรม ผู้สอนทุกคนจะต้องถือว่า จริยธรรมทางศาสนานั้นอยู่เหนือสิ่งอื่นใด เพราะจริยธรรมของศาสนานั้นเป็นอุดมการณ์และจริยธรรมที่สมบูรณ์ และลักษณะอันสูงส่งเช่นนี้ก็เป็นพื้นฐานของอิสลามศึกษา อิมามเมาะซาลี นักการศึกษา

อิสลามที่มีชื่อเสียงท่านหนึ่ง ถือว่า เป้าหมายของการศึกษานั้น คือการเข้าใกล้พระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ โดยปราศจากความขะโสโอหัง เป้าหมายของผู้เรียนนั้นจะต้องมีไว้เพื่อการหาอำนาจเงินทอง ความรุ่งเรือง โอ้อวด หรือแข่งขันกับคนอื่น หรืออาจสรุปได้ว่า เป้าหมายของอิสลามศึกษานั้นอยู่บนคำที่ว่า “คุณธรรม” (มุฮัมมัด อะฎิยะฮ์ อัล-อิบรอฮีม, 2521)

4.1 จุดประสงค์ของอิสลามศึกษา

จุดประสงค์ของการศึกษาในอิสลามมีดังนี้ (โครงการจัดตั้งวิทยาลัยอิสลามศึกษา, 2528)

1. เพื่อมนุษย์จะได้รู้จักตนเอง
2. เพื่อมนุษย์จะได้รู้จักพระเจ้าของเขา
3. เพื่อมนุษย์จะได้เข้าใจความหมายของการมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ และโลกหน้า
4. เพื่อมนุษย์จะได้รู้วิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงาม และ
5. เพื่อมนุษย์จะได้เลือกสรรวิถีชีวิตที่ถูกต้อง

เมื่อพิจารณาจุดประสงค์ของการศึกษาดังกล่าวแล้ว เราจะทราบอย่างชัดเจนว่า งานด้านการศึกษาอบรมมิใช่เป็นงานชั่วคราวที่ใครๆ ก็ทำได้ทั้งนั้น แต่ผู้ที่จะให้การศึกษาอบรมต้องมีความรู้อย่างครบถ้วน มีประสบการณ์กว้างขวาง ตลอดจนมีความสามารถและมีความพร้อมสูง ถ้าหากไม่ต้องการให้ห่างจากผลสำเร็จที่ควรจะได้รับแล้ว จะต้องพร้อมด้วยความบริสุทธิ์ใจด้วย

4.2 ประเภทของอิสลามศึกษา

โดยทั่วไปแล้วอิสลามศึกษาสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ อิสลามศึกษาประเภทฟิรฎุฮัยน และอิสลามศึกษาประเภทฟิรฎุกิฟายะฮ์ (Hanapi, 2001 ; อาลี อีซา, 2520)

อิสลามศึกษาประเภทฟิรฎุฮัยน หมายถึง ความรู้ต่างๆ ที่มุสลิมที่มีสติสัมปชัญญะและบรรณุนิติภาวะทุกคนจำเป็นต้องศึกษาและนำมาปฏิบัติ ความรู้ต่างๆ ดังกล่าวได้แก่ ความรู้ที่เกี่ยวกับหลักการพื้นฐานของอิสลาม คือ ความรู้เกี่ยวกับหลักศรัทธา บทบัญญัติ และจริยธรรมอิสลาม

ส่วนอิสลามศึกษาประเภทฟิรฎุกิฟายะฮ์ หมายถึง ความรู้ต่างๆ ที่จำเป็นต้องศึกษาสำหรับสังคมมุสลิมโดยรวม มีไว้สำหรับบุคคลโดยเฉพาะเหมือนฟิรฎุฮัยน อิสลามศึกษาประเภทฟิรฎุกิฟายะฮ์นี้โดยทั่วไปแล้วเป็นความรู้ที่เกี่ยวกับความต้องการของสังคมหนึ่งๆ เพื่อที่จะได้พึ่งพาตนเอง โดยไม่ต้องไปรบกวนพึ่งพาผู้อื่น อิสลามศึกษาประเภทนี้มีความกว้างและครอบคลุมมาก

อิมาม เมาซาลี (อ้างถึงใน Hanapi, 2001) ได้ยกตัวอย่างอิสลามศึกษาประเภทนี้ เช่น ความรู้เกี่ยวกับการแพทย์เพื่อสุขภาพของคนในสังคม ความรู้เกี่ยวกับคณิตศาสตร์เพื่อการค้า ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์และมรดก ความรู้เกี่ยวกับโภชนาการ ความรู้เกี่ยวกับวิชาชีพ เพื่อสร้างที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และอื่นๆ ความรู้เกี่ยวกับรัฐศาสตร์ เพื่อการบริหารประเทศ และการดำเนินการปฏิบัติข้อบัญญัติของอัลลอฮ์ในสังคม เป็นต้น

4.3 หลักสูตรอิสลามศึกษา

หลักสูตรเป็นความจำเป็นหลักสำหรับสถาบันการศึกษา เป็นตัวกำหนดผลผลิตที่สามารถดำเนินชีวิตได้ทั้งในโลกคนุยา (โลกนี้) และโลกอะคีเราะฮ์ (โลกหน้า) ดังนั้นหลักสูตรอิสลามศึกษาจำเป็นต้องมีพื้นฐานมาจากแหล่งที่มาที่ถูกต้องคือ อัลกุรอานและฮาดิษนะฮ์ ปรัชญาการศึกษาของสถาบันหนึ่งมีความเกี่ยวข้องกับหลักสูตรที่จะนำมาใช้ เพราะหลักสูตรการศึกษาเกิดขึ้นมาจากปรัชญาการศึกษา การศึกษาที่มีแหล่งที่มาจากอัลกุรอานและฮาดิษนะฮ์ สามารถสร้างผู้เรียนที่มีความศรัทธาต่ออัลลอฮ์ มีความยำเกรงต่ออัลลอฮ์ และทันต่อเหตุการณ์ พร้อมกับสามารถปรับตัวได้เมื่อประสบปัญหาด้วยหลักการการศึกษาที่มีความสมดุลย์และทันสมัย การที่จะให้บรรลุเป้าหมายของการศึกษาได้นั้น หลักสูตรการศึกษาต้องมีหลักการมาจากอิสลาม หลักการที่นักการศึกษาอิสลามแห่ง SRIP (Sekolah Rendah Islam Pintar) ประเทศมาเลเซียได้ให้ความสำคัญมีดังนี้ (Sekolah Rendah Islam Pintar, 2001)

1. มีความเชื่อที่ถูกต้องเกี่ยวกับพระเจ้า คุณลักษณะ พระนาม และการกระทำของพระเจ้า พร้อมกับการยอมรับในความเป็นเอกภาพของพระองค์ในเรื่องเกี่ยวกับความเป็นพระเจ้าของพระองค์แบบอูลูฮียะฮ์ (ความเป็นพระเจ้า) และรูบูบียะฮ์ (การบริหารของพระองค์)
2. มีความเชื่ออย่างถูกต้องชัดเจนเกี่ยวกับความสมบูรณ์ของบทบัญญัติแห่งอิสลาม ซึ่งมีความเหมาะสมกับทุกยุคทุกสมัยและทุกสถานที่ พร้อมกับมีความเชื่อว่าระบบอื่นนอกจากอิสลามไม่สามารถที่จะให้เกิดผลดีต่ออิสลาม
3. มีความเชื่ออย่างถูกต้องว่าความสัมพันธ์ทางสังคมที่เชื่อมระหว่างมุสลิมด้วยกันและมนุษย์ทั้งหลายนั้น มีอยู่ในคำสอนของอิสลาม และความสัมพันธ์ที่เชื่อมกับผู้นับถือศาสนาอื่น มีขอบเขตและแนวทางของมันอย่างชัดเจน

เนื้อหาหลักสูตรอิสลามศึกษาในประเทศไทยแบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือหลักสูตรอิสลามศึกษาระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา และระดับอุดมศึกษา ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. หลักสูตรอิสลามศึกษาระดับประถมศึกษา (สุนทร ปิยะวสันต์, 2533) จัดสอนในโรงเรียนประถมศึกษาทั่วไปในทุกระดับชั้นตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 ใช้เวลาเรียน 6 คาบ/สัปดาห์/ชั้นเรียน เวลาเรียนคาบละ 20 นาที ประกอบด้วยรายวิชาดังต่อไปนี้

- วิชาเอกภาพ (เตาหีด)
- วิชาศาสนบัญญัติ (ฟีกฮ)
- วิชาศาสนประวัติ (ตารีค)
- วิชาจริยธรรม (อักลาค)
- วิชาอัลกุรอาน

2. หลักสูตรอิสลามศึกษาระดับมัธยมศึกษา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2538) จัดสอนในโรงเรียนมัธยมศึกษาทั่วไปในทุกระดับชั้น โดยแบ่งระดับดังนี้

ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

- หลักศรัทธา 1	- หลักศรัทธา 2
- ศาสนบัญญัติ	- กฎหมายอิสลาม
- อรรถาธิบายอัลกุรอาน	- หะดีษ
- ประวัติศาสตร์อิสลาม 1	- ประวัติศาสตร์อิสลาม 2
- จริยธรรม 1	- จริยธรรม 2
- พื้นฐานศาสนาอิสลาม 1	- พื้นฐานศาสนาอิสลาม 2

ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

- หลักศรัทธา	- กฎหมายอิสลาม
- อรรถาธิบายอัลกุรอาน	- หะดีษ
- ศาสนประวัติ	- จริยธรรม 1
- จริยธรรม 2	- ปรัชญาอิสลาม
- เศรษฐศาสตร์อิสลาม	- พื้นฐานอิสลาม 1
- พื้นฐานอิสลาม 2	- ปรัชญาครอบครัว

3. หลักสูตรอิสลามศึกษาระดับอุดมศึกษา โดยวิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี (มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2542) ได้เปิดสอนหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต (อิสลามศึกษา) เน้นการศึกษาเกี่ยวกับศาสนาอิสลามโดยทั่วไป ให้นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับศาสนาอิสลาม ทั้งที่เป็นหลักการศรัทธา และหลักการปฏิบัติวัฒนธรรม และจริยธรรมในศาสนาอิสลาม ตลอดจนจนระบบสังคมในศาสนาอิสลาม ซึ่งมีรายวิชาที่เปิดสอนดังนี้

- อิสลามเบื้องต้น
- จริยธรรมอิสลาม
- ภาษาอัลกุรอาน 1
- ภาษาอัลกุรอาน 3
- หะดีษเบื้องต้น
- ประวัติศาสตร์อิสลาม 1
- อัลกุรอาน 1
- อิสลามและมนุษยสัมพันธ์
- อารยธรรมอิสลาม
- วิธีวิทยาการวิจัยทางอิสลาม 1
- ปรัชญามุสลิม
- สัมมนาทางอิสลาม
- อิลมุลกะลาม 1
- อิสลามและวัฒนธรรม
- หะดีษ 2
- ศาสนาเปรียบเทียบ 2
- เศรษฐศาสตร์อิสลาม
- อิสลามในโลกปัจจุบัน
- ศิลปะอิสลาม
- วิธีวิทยาการวิจัยทางอิสลาม 2
- ลัทธิตูฟี
- วาทศิลป์ในอิสลาม
- ฟิกฮ์ 2
- กฎหมายครอบครัวอิสลาม
- ชีวประวัติศาสดา
- ฟิกฮ์เบื้องต้น
- ภาษาอัลกุรอาน 2
- อัลกุรอานเบื้องต้น
- เตาหีด
- อุศูลุลฟิกฮ์ 1
- หะดีษ 1
- สังคมอิสลาม
- กฎหมายมรดกพินัยกรรมอิสลาม
- ประวัติศาสตร์อิสลาม 2
- บทบาทศาสนาในสังคมปัจจุบัน
- ตัจญ์วีด
- ศาสนาเปรียบเทียบ 1
- อัลกุรอาน 2
- อิงมุลกะลาม 2
- นักคิดมุสลิม
- หลักการอะฮะลฺ
- สถานภาพสตรีมุสลิม
- จิตวิทยาศาสนา
- วรรณคดีอิสลาม
- วัฒนธรรมเปรียบเทียบ
- ฟิกฮ์ 1
- ฟิกฮ์ 3

ส่วนหลักสูตรการจัดการศึกษานอกระบบ โรงเรียนเรื่องอิสลามศึกษาในมัสยิดนั้น ยังไม่มีผู้ใดเรียบเรียงในรูปแบบเอกสาร แต่จากประสบการณ์ของผู้วิจัยที่เคยสอนและเคยศึกษาเรื่องอิสลามศึกษาในมัสยิด และได้เคยพูดคุยกับผู้เรียนและคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดเรื่องหลักสูตรอิสลามศึกษาในมัสยิด พบว่ามีการจัดการเรียนการสอนในรายวิชาต่อไปนี้

1. วิชาตัจญ์วีด (วิชาว่าด้วยเรื่องการอธิบายคัมภีร์อัลกุรอาน)
2. วิชาหะดีษ (วิชาว่าด้วยเรื่องการพูด การกระทำ และการยอมรับของท่านศาสดามุหัมมัด ศ็อลลัลลอฮุอะลัยฮิวะสัลลัม)

3. วิชาดารีก (วิชาว่าด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อิสลาม)
4. วิชาฟิสิก (วิชาว่าด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับข้อบัญญัติต่าง ๆ ของศาสนาอิสลาม)
5. วิชาตะศ็อวูฟ (วิชาว่าด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับพฤติกรรมของจิตวิญญาณ หัวใจ และความคิด)
6. วิชาอักลาค (วิชาว่าด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับจรรยาบรรณที่พึงประสงค์ในศาสนาอิสลาม)
7. วิชาอะกิดะฮ (วิชาว่าด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับหลักการศรัทธาในศาสนาอิสลาม)

4.4 คุณสมบัติของผู้สอนอิสลามศึกษา

ผู้สอนอิสลามศึกษาควรมีคุณสมบัติดังนี้ (มุฮัมมัด อะฎียะฮ อัล-อิบรอฮีม, 2521)

1. มีความเสียสละและทำการสอนเพื่ออัลลอฮ ตะอาลา
2. มีความบริสุทธิ์ สะอาด ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ
3. มีความจริงใจในงาน
4. มีความอดทน
5. ฝั่งผาย และเอาจริงเอาจัง
6. มีความรักความเมตตาต่อผู้เรียน
7. มีความเข้าใจจิตวิทยาพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของผู้เรียน
8. มีความรอบรู้ในสิ่งที่ตนเองสอน

4.5 หน้าที่ของผู้เรียนอิสลามศึกษา

หน้าที่ของผู้เรียนอิสลามศึกษาควรปฏิบัติดังนี้ (มุฮัมมัด อะฎียะฮ อัล-อิบรอฮีม, 2521)

1. ก่อนที่นักศึกษาจะอุทิศตัวเองเพื่อการศึกษา เขาจะต้องเริ่มต้นด้วยการทำจิตใจของเขาให้สะอาดปราศจากความชั่วร้าย เพราะว่าการเรียนและการสอนถือเสมือนว่าเป็นการทำกรรมกัศดีต่อพระผู้เป็นเจ้า และการทำความเคารพภักดีนั้นจะอนุมัติเฉพาะผู้ที่จิตใจบริสุทธิ์ และผู้ที่มีคุณธรรมดีงาม เช่น มีศัจจะ จริงใจ เกรงครัด ถ่อมตน สันโดษ ปราศจากความด่างพร้อยอันน่าตำหนิ เช่น อิจฉาริยะฮ เย่อหยิ่ง จองหอง โอ้อวด หลอกลวง และอื่นๆ
2. จากการศึกษาของผู้เรียน เขาจะต้องแสวงหาสิ่งที่ทำให้จิตใจของเขามีความสวยงามหมดจดด้วยคุณธรรม และความใกล้ชิดกับพระผู้เป็นเจ้า มิใช่เพื่อทำให้ตัวเองโก้ห่าวน โอ้อวด และเย่อหยิ่ง
3. ผู้เรียนจะต้องศึกษาหาความรู้อยู่ตลอดเวลา ไปให้ไกลจากครอบครัว และมาตุภูมิ และต้อง

ไม่ลังเลที่จะเดินทางถ้าหากสถานการณ์ต้องทำให้เขาเดินทางออกไปหาผู้สอน

4. ผู้เรียนจะต้องไม่เปลี่ยนผู้สอนเป็นประจำ แต่ถ้าหากจำเป็น เขาจะต้องใช้ดุลยพินิจที่รอบคอบ และใช้เวลานานในการตัดสินใจที่จะเปลี่ยน
5. ผู้เรียนจะต้องให้เกียรติและเคารพผู้สอนเพื่อพระผู้เป็นเจ้า และพยายามทำให้ผู้สอนพึงพอใจในทุกวิถีทาง
6. ผู้เรียนจะต้องไม่รุกรานหรือบีบบังคับเอาคำตอบจากผู้สอนจนเกินไป เขาจะต้องไม่เดินตัดหน้าผู้สอนของเขา หรือนั่งในที่ของผู้สอน หรือพูดก่อนได้รับอนุญาต
7. ผู้เรียนจะต้องไม่เปิดโปงความลับของผู้สอน หรือพูดจาหมิ่นประมาทว่าร้ายต่อหน้าผู้สอน จะต้องไม่จับผิดผู้สอน และจะต้องขอร้องผู้สอนในความผิดของตน
8. ผู้เรียนจะต้องศึกษาด้วยความอดทนและบากบั่น ใช้เวลาในยามกลางวันและกลางคืนในการแสวงหาความรู้ แลพบเริ่มต้น โดยการเรียนสาขาวิชาที่สำคัญที่สุด
9. ต้องมีจิตใจโอบอ้อมอารี และมีความรักเพื่อนผู้เรียนด้วยกันดุจดั่งพี่น้องที่เดียวกัน
10. ผู้เรียนจะต้องทักทายผู้สอนก่อน พูดให้น้อย ไม่พูดเฉไฉไปจากเรื่องที่ผู้สอนพูดด้วย และไม่คุยกับเพื่อนของตัวเองในขณะที่กำลังพูดอยู่กับครู
11. ผู้เรียนจะต้องฝึกตัวเองให้ศึกษาและทบทวนบทเรียนในช่วงแรกและช่วงสุดท้ายของคืน เพราะเวลาระหว่างการละหมาดตอนเย็นกับตอนเช้านั้นเป็นเวลาที่ดีที่สุด
12. ผู้เรียนจะต้องทำตัวเองให้คุ้นกับการเรียนจนถึงขั้นปละยชีวิต

4.6 การศึกษานอกระบบโรงเรียนเรื่องอิสลามศึกษาที่จัดขึ้นในมัสยิด

มัสยิดถือว่าเป็นสถานศึกษานอกระบบโรงเรียนสถาบันหนึ่ง ซึ่งได้จัดกิจกรรมในรูปแบบการศึกษานอกระบบโรงเรียน เรื่องอิสลามศึกษา ตายูดีน อุศมาน (2543) ได้เสนอกิจกรรมอิสลามศึกษาที่ได้จัดขึ้นในมัสยิดไว้ 5 กิจกรรม คือ

1. การศึกษาสำหรับเด็ก

กิจกรรมการศึกษาสำหรับเด็กนี้ทางภาคกลางนิยมเรียกว่า “โรงเรียนฟิรฎูอีน” ส่วนทางจังหวัดชายแดนภาคใต้นิยมเรียนว่า “โรงเรียนตาดีกา” คำว่า “ตาดีกา” (TADIKA) เป็นคำย่อจากภาษามลายูว่า “Taman Pendidikan Kanak-kanak” หมายถึง สถานอบรมเด็กๆ นอกจากนี้ยังมีชื่อเรียกอื่นๆ อีกมากมาย เช่น ศูนย์รับเลี้ยงเด็ก ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ประจำมัสยิด ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โรงเรียนอนุบาลอิสลาม โรงเรียนเราะฎาะฮ์

การศึกษาสำหรับเด็กที่จัดขึ้นโดยมัสยิด เป็นการศึกษาศาสนาขั้นพื้นฐาน เพื่อให้เด็กๆ ได้มีความรู้ในเรื่องศาสนา มีศีลธรรม และเตรียมความพร้อมในการเป็นพลเมืองดีในอนาคต

2. การอบรมศาสนาแก่เยาวชนภาคฤดูร้อน

บางมัสยิดได้จัดการอบรมศาสนาแก่เยาวชนในภาคฤดูร้อนที่นิยมเรียกว่า “ค่ายอบรมจริยธรรมเยาวชนภาคฤดูร้อน” มัสยิดที่สามารถจัดอบรมศาสนาภาคฤดูร้อนนั้น ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นมัสยิดที่มีขนาดใหญ่และอยู่ในเมืองใหญ่ๆ เด็กที่เข้าอบรมจะเป็นนักเรียนระดับประถมศึกษาและชั้นมัธยมศึกษา โดยที่ผู้จัดค่ายมีจุดมุ่งหมายที่จะให้เยาวชนใช้เวลาว่างในช่วงปิดเทอมมาเรียนวิชาศาสนา ดีกว่าที่จะให้เยาวชนไปมั่วสุมกับอบายมุขต่างๆ โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันที่มีปัญหาสังคมมากมาย มีสิ่งชั่วร้ายวัยรุ่นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นยาเสพติด การแต่งตัวตามแฟชั่นต่างประเทศ ถ้าเยาวชนหันมาเข้าค่ายภาคฤดูร้อนที่จัดโดยมัสยิด นอกจากเด็กจะได้รับความรู้และประสบการณ์ต่างๆ จากวิทยากรแล้ว การเข้าค่ายเยาวชนยังช่วยลดปัญหาต่างๆ ในสังคม และยังช่วยแบ่งเบาภาระผู้ปกครอง ที่จะปกป้องไม่ให้ลูกหลานของเขาเข้าไปมั่วสุมกับปัญหาต่างๆ

3. การบริการห้องสมุด

มัสยิดยังมีห้องสมุดไว้บริการสำหรับสมาชิกในชุมชนด้วย ในห้องสมุดนั้นนอกจากจะมีหนังสือ ตำราต่างๆ เกี่ยวกับวิชาการศาสนาแล้ว ยังมีตำราวิชาสามัญด้วย และยังมีหนังสือร่วมสมัยที่เกี่ยวข้องกับการบ้านการเมือง การประกอบอาชีพ ไว้บริการสมาชิกในชุมชนด้วย

4. คุฏบะฮ์วันศุกร์

คุฏบะฮ์วันศุกร์ เป็นการแสดงสุนทรพจน์ภาคบังคับทุกๆ วันศุกร์ ในวันสุครั้นนั้นสมาชิกในชุมชนที่เป็นชายจะมาละหมาดร่วมกันที่มัสยิด อันเป็นการปฏิบัติศาสนกิจที่สำคัญยิ่ง ซึ่งเนื้อหาของ การแสดงสุนทรพจน์นั้น จะเป็นการแสดงในรูปแบบของการอบรม การตักเตือน การให้โอวาทและการแนะนำ

5. อิสลามศึกษาสำหรับผู้ใหญ่

มัสยิดยังมีบทบาทในการพัฒนามนุษย์ที่อยู่ในวัยผู้ใหญ่จนถึงวัยชราโดยการสอนวิชาศาสนา โดยผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านศาสนาจะมาให้ความรู้หรือบรรยายธรรม เพื่อให้เกิดความตระหนักถึงความสำคัญในการดำเนินชีวิตตามกรอบที่ศาสนากำหนดไว้ การสอนศาสนาสำหรับผู้ใหญ่ส่วนใหญ่แล้วจะสอนกันในวันศุกร์ แต่ก็มีบางมัสยิดที่ทำการสอนศาสนาสำหรับผู้ใหญ่ในวันเสาร์ มัสยิดที่สอนวันเสาร์ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นมัสยิดประจำจังหวัด ซึ่งจะได้รับความสนใจอย่างมาก บางมัสยิดทำการสอนกันในภาคกลางวัน และบางมัสยิดจะทำการสอนในภาคกลางคืน จำนวนครั้งในการสอนนั้นขึ้นอยู่กับความต้องการของสมาชิกในชุมชนและการบริหารจัดการของคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด นอกจากจะได้รับความรู้วิชาการแล้ว สมาชิกในชุมชนยังได้มีโอกาสมาพบปะกันและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ต่างๆ จนถึงได้มีการปรึกษาหารือกับผู้อื่นก็ได้ ถือ

ได้ว่าเป็นการสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีระหว่างสมาชิกในชุมชน และเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้ กับชุมชนอีกด้วย

ตอนที่ 5 มัสยิดในอิสลาม

การสร้างมัสยิดเป็นภารกิจแรกที่ได้สร้างขึ้นโดยศาสดามุหัมมัด คือลี้ลลอสูอะลัยฮะ สัลลัม หลังจากอพยพไปสู่เมืองมะดีนะฮ์ ประเทศซาอุดีอาระเบีย มัสยิดเป็นสถานที่สำคัญในการ สร้างสังคมอิสลาม มัสยิดในสมัยท่านศาสดามุหัมมัด คือลี้ลลอสูอะลัยฮะ สัลลัม และสมัย บุคคลยุคแรกๆ (สมัยการปกครองของคุดละฟารูรอชีดีน) กลายเป็นสถานที่สำหรับทำกิจกรรม ต่างๆ ในการเผยแพร่ศาสนาอิสลาม มัสยิดที่มีชื่อเสียงในโลกนี้ได้แก่ มัสยิด อัลหะรออม และมัสยิด อันนะบะวี๋ย ประเทศซาอุดีอาระเบีย และมัสยิดอัลอักศอ ในปาเลสไตน์ ได้มีการกล่าวถึงมัสยิดอัล หะรออมและมัสยิดอัลอักศอในมหาคำภีร์อัลกุรอานไว้มากมาย เช่น ในบทอัลบะเกาะเราะฮ์ โองการ ที่ 142, 144, 145, 187, 191, 214, ในบทอัลมาอิดะฮ์ โองการที่ 3 ในบทอัลอันฟาล โองการที่ 34 ในบทเตาเบฮ์ โองการที่ 7, 19, 28, ในบทอัลฮัจญ์ โองการที่ 1 ในบทอัลหัจญ์ โองการที่ 25 ในบทอัลฟิฏฮ์ โองการที่ 25 และ 27 และในบทอัลฮัจญ์ โองการที่ 1 มัสยิดที่ถือว่ามีความ ประเสริฐที่สุดคือมัสยิดอัลหะรออม เพราะเป็นสถานที่อยู่ของบัยตุลลอฮ์ (บ้านขององค์อัลลอฮ์) ซึ่งเป็นจุดศูนย์กลาง (กิบละฮ์) ของบรรดามุสลิม แต่โดยทั่วไปแล้วมัสยิดทุกแห่งมีความประเสริฐ เพราะถือเป็นบ้านขององค์อัลลอฮ์ และเป็นสถานที่ซึ่งมนุษย์ใช้ในการประกอบอิบาดะฮ์ (การ แสดงความเป็นผู้นับถือศาสนาอิสลาม) (Yahya, 1987)

5.1 ความหมายของมัสยิด

เพื่อให้ได้พิจารณาความหมายของคำว่า “มัสยิด” ให้ได้ถูกต้องชัดเจน ผู้เขียนขอนำเสนอ ความหมายมัสยิดด้วยการให้ความหมายเชิงภาษา และความหมายเชิงวิชาการศาสนาอิสลาม ดังนี้

5.1.1 ความหมายของ “มัสยิด” เชิงภาษา

ในพจนานุกรม กอมุส อิดริส อัลมัจริยะ อะเราะเบีย-มาลาญ ได้กล่าวถึงคำว่า “มัสยิด” ว่า มาจากรากศัพท์ภาษาอาหรับว่า สะญะดะ ยัสญุด สุญด์น แปลว่า อ่อนน้อมถ่อมตน หรือเคารพบูชา พระเจ้า ส่วนคำว่า “มัสญิด” หรือ “มัสยิด” มีความหมายว่าเป็นวัตถุที่เป็นมัสยิด เช่น มัสยิด อียาศูฟียาในประเทศตุรกี หรือมัสยิดอีกความหมายหนึ่งก็คือ ส่วนหนึ่งของหน้าผากชายคนหนึ่งที่

แต่ในพื้นที่ขณะที่ยกค่านับลงกับพื้น (สุญุด) (Al marbawee, 1995) ส่วนในพจนานุกรม อัลมุญญิด ฟิลลูฆะฮะฮ์ ให้ความหมาย 2 ความหมาย คือ มีความหมายว่าเป็นสถานที่ใช้กัมกราบ และมีความหมายว่าเป็นสถานที่ใช้เพื่อแสดงความเป็นบ่าว (Al munjid fillughah, 1986)

5.1.2 ความหมายของ “มัสยิด” เชิงวิชาการศาสนาอิสลาม

นักวิชาการต่างๆ ได้ให้ความหมายของคำว่า “มัสยิด” ไว้มากมาย ดังนี้

เมอลานา เกชาร์ เพียร์ (2521 อ้างถึงใน เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2527) ให้ความหมายมัสยิดว่าเป็นสถานที่ที่ศรัทธาชนทำกิจการได้ทุกอย่างตามคำสอนของคัมภีร์อัลกุรอานและอัลหะดีษของท่านนบีมุฮัมมัด คือลถือลลอฮูอะลยฮิวะสลัลัม

มุฮัมมัด คาวูค (2526) ได้ให้ความหมายว่า มัสยิดเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และมีความสำคัญต่อชีวิตประจำวันของมุสลิมเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งจะต้องมาร่วมกันทำละหมาดโดยพร้อมเพรียงกัน มัสยิดเป็นจุดศูนย์กลางของการศึกษา สังคม และจะต้องทำตามมติของบทบัญญัติอิสลาม

พระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 ได้ระบุความหมายของมัสยิดในมาตราที่ 4 ว่า มัสยิดหมายถึง สถานที่ซึ่งมุสลิมใช้ประกอบศาสนกิจโดยจะต้องมีละหมาดวันศุกร์เป็นปกติ และเป็นสถานที่สอนศาสนาอิสลาม (กรมการศาสนา, 2544)

แวอูเซ็ง มะแคเฮาะ และคณะ (2542) ให้ความหมายว่า มัสยิดเป็นศูนย์กลางในการประกอบกิจกรรมต่างๆ ของชาวมุสลิมตั้งแต่ในสมัยท่านศาสดามุฮัมมัด คือลถือลลอฮูอะลยฮิวะสลัลัม ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง

จรวพร ธรณินทร์ (2543) ได้กล่าวว่า มัสยิด หมายถึง สถานที่ซึ่งชาวไทยที่นับถือศาสนาอิสลามใช้ประกอบศาสนกิจ โดยจะต้องละหมาดวันศุกร์เป็นปกติ และเป็นสถานที่สอนศาสนาอิสลาม

ตายุดิน อูสมาน (2543) ให้ความหมายว่า มัสยิดเป็นสถาบันทางศาสนาสถาบันหนึ่งของชาวมุสลิม เป็นสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนา เป็นศูนย์กลางสำหรับการประกอบกิจกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมทางด้านการศึกษา สังคม เศรษฐกิจ การเมือง

สุเทพ สุทวีไล (2544) ให้ความหมายว่า มัสยิด คือศาสนสถานที่ชาวมุสลิมใช้ประกอบพิธี

กรรมตามพระบัญญัติของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า

ซัยค อะบีบักร์ อัลญะซาอีย์ (Al jazairy, 1994) ให้ความหมายของมัสยิดว่าเป็นบ้านที่สะอาด ซึ่งใช้สำหรับการแสดงความเคารพต่อองค์อัลลอฮ์ ตะบาเราะกะ วะตะอาลา

Utusan Malaysia (2001) ได้ให้ความหมายมัสยิดว่า มัสยิดเป็นสถาบันทางศาสนาอิสลามที่สำคัญ เป็นสัญลักษณ์ของศาสนาอิสลาม เป็นศูนย์แห่งการเผยแผ่คำสอนอิสลาม เป็นสถานที่ในการติดต่อสื่อสาร เป็นศูนย์เพื่อไขข้อข้องใจ เป็นแหล่งที่มาของข้อมูลข่าวสาร เป็นสถานที่ซึ่งสามารถขอความช่วยเหลือ และอื่นๆ

จากความหมายมัสยิดที่มีผู้ให้ความหมายไว้ต่างๆ มากมายข้างต้นพอจะสรุปได้ว่า มัสยิดหมายถึง สถานที่ซึ่งบรรดาผู้นับถือศาสนาอิสลามใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมและไม่ใช่พิธีกรรม มีอาณาเขตชัดเจน ผู้สร้างมีความตั้งใจที่จะสร้างเป็นมัสยิด มีคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด มีสมาชิกมัสยิด และมีกิจกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้นในมัสยิด

5.2 บทบาทและหน้าที่ของมัสยิด

มัสยิดมีบทบาทและหน้าที่ดังนี้ (เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2527)

1. มัสยิดเป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจ เคารพภักดีต่ออัลลอฮ์ โดยมุสลิมจะใช้เป็นสถานที่ปฏิบัติละหมาดประจำวัน ละหมาดวันศุกร์ และละหมาดรวมกัน อ่านคัมภีร์อัลกุรอาน และกล่าวรำลึกถึงอัลลอฮ์ ตั้งแต่เด็กจนผู้ใหญ่ รวมทั้งการอบรมเยาวชน การกุฎบะฮ์ (การแสดงสุนทรพจน์ภาคบังคับวันศุกร์)
2. มัสยิดเป็นสถาบันการศึกษาที่จะให้ความรู้ด้านศาสนาและอื่นๆ
3. มัสยิดเป็นเสมือนสภาที่ปรึกษาในปัจจุบัน โดยมีการประชุมปรึกษาหารือในเรื่องต่างๆ หรืออภิปรายปัญหาที่น่าสนใจ
4. มัสยิดเป็นเสมือนศาล ใช้เป็นที่พิพากษาคำเนิณคดี พิจารณาตัดสินปัญหา แก้ปัญหาให้แก่ประชาชน
5. มัสยิดใช้เป็นสถานที่ในการทำสัญญาข้อตกลงและสนธิสัญญาทางการเมือง
6. มัสยิดเป็นสถานที่ฝึกกองทหาร และเป็นที่พักของบรรดานักรบมุสลิมก่อนจะออกสนาม
7. มัสยิดทำหน้าที่เสมือนกับเป็นโรงพยาบาลทหาร
8. มัสยิดเป็นที่พักอาศัยของผู้เดินทางและผู้ต้องการความช่วยเหลือ

9. มัสยิดเป็นสถานที่ต้อนรับคณะผู้แทนต่าง ๆ
10. มัสยิดเป็นศูนย์กลางของการเผยแผ่ศาสนาอิสลาม
11. มัสยิดเป็นสถานที่จัดเก็บและแจกจ่ายชะกาต (ส่วนของทรัพย์สินที่จำเป็นต้องบริจาค) และการบริจาคอื่นๆ
12. มัสยิดเป็นสถานที่พบปะกันของคนในชุมชน
13. มัสยิดเป็นที่สงบอารมณหรือสมาธิ “เอียะติกาฟ”

ตอนที่ 6 พระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลามเกี่ยวกับมัสยิด

พระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม มีทั้งหมด 5 หมวด กับ 1 บทเฉพาะกาล มีทั้งหมด 46 มาตรา (กรมการศาสนา, 2542) ดังนี้

- หมวดที่ 1 บททั่วไป
- หมวดที่ 2 การจัดตั้งและการเลิกมัสยิด
- หมวดที่ 3 คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย
- หมวดที่ 4 คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด
- หมวดที่ 5 คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด

จะเห็นได้ว่ามีบทบัญญัติอยู่ 2 หมวดที่เกี่ยวกับมัสยิด คือ หมวดที่ 2 การจัดตั้งและการเลิกมัสยิด และหมวดที่ 5 คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด (กรมการศาสนา, 2544) โดยมีรายละเอียดดังนี้

6.1 การจัดตั้งและการเลิกมัสยิด

มาตรา 12 การสร้าง การจัดตั้ง การย้าย การรวม การเลิก และการจดทะเบียนมัสยิดให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

กฎกระทรวงฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2542) ได้กล่าวไว้ในหมวดที่ 1 การสร้างและการจัดตั้งมัสยิด ข้อที่ 2 ว่า บุคคลใดประสงค์จะสร้างมัสยิดให้ยื่นคำขอความเห็นชอบต่อคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดตามแบบ บอ.1 ท้ายกฎกระทรวงนี้ พร้อมด้วยเอกสารดังต่อไปนี้

- (1) แผนผังแสดงการใช้ที่ดินและสิ่งก่อสร้างของมัสยิด

- (2) แผนที่แสดงเขตที่ตั้งมัสยิดและระยะห่างจากมัสยิดอื่น
- (3) สำเนาหนังสือสำคัญแสดงกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองที่ดินที่ใช้สร้างมัสยิด
- (4) สำเนาหนังสือสัญญาซึ่งเจ้าของกรรมสิทธิ์หรือผู้มีสิทธิ์ครอบครองที่ดินตามกฎหมายทำกับคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด แสดงความจำนงว่าจะให้ที่ดินดังกล่าวเพื่อสร้างมัสยิด
- (5) สำเนาหนังสือรับรองการจดทะเบียน วัตถุประสงค์ และผู้มีอำนาจลงชื่อแทนนิติบุคคล

ข้อ 3 ให้คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดพิจารณาคำขอให้แล้วเสร็จภายใน 90 วันนับแต่วันที่ได้รับคำขอ และให้แจ้งมติเห็นชอบหรือไม่เห็นชอบให้สร้างมัสยิดเป็นหนังสือให้ผู้ขอทราบภายใน 15 วันนับแต่วันที่มติดังกล่าว

กรณีทีคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดมีมติไม่เห็นชอบให้สร้างมัสยิด ให้แสดงเหตุผลที่ไม่ให้ความเห็นชอบในหนังสือแจ้งมติดังกล่าวด้วย

ข้อ 4 เมื่อได้สร้างอาคารมัสยิดเสร็จและพร้อมที่จะใช้ปฏิบัติศาสนกิจได้แล้ว ให้ผู้ได้รับความเห็นชอบให้สร้างมัสยิดแจ้งการสร้างมัสยิดแล้วเสร็จ เพื่อขอความเห็นชอบจัดตั้งมัสยิดต่อคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด และเมื่อคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดได้พิจารณาแล้ว เห็นว่าการสร้างมัสยิดนั้นเป็นไปตามแบบแปลนและแผนผังที่ได้ให้ความเห็นชอบไว้แล้ว และมีมติเห็นชอบให้จัดตั้งมัสยิดได้ ให้แจ้งเป็นหนังสือให้ผู้ขอรับความเห็นชอบทราบมติดังกล่าว

หมวด 2 การจดทะเบียนจัดตั้งมัสยิด ข้อที่ 5 ระบุว่า การจดทะเบียนการจัดตั้งมัสยิด ให้ผู้ได้รับความเห็นชอบให้สร้างและจัดตั้งมัสยิด หรืออิหม่าม (ผู้นำ) คอเด็บ (ผู้แสดงสุนทรพจน์) และบิหลัน (ผู้เรียกร้องให้คนมาละหมาด) ประจำมัสยิดที่ได้รับมอบหมายจากผู้ได้รับความเห็นชอบให้สร้างและจัดตั้งมัสยิดยื่นคำขอตามแบบ บอ.2 ทำยกฎกระทรวงนี้ ต่อนายอำเภอท้องที่ พร้อมด้วยเอกสารดังต่อไปนี้

- (1) หนังสือแจ้งมติเห็นชอบให้จัดตั้งมัสยิดของคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด
- (2) สำเนาหนังสืออนุญาตให้ก่อสร้างอาคารมัสยิดหรือใบรับแจ้งการก่อสร้างอาคารมัสยิดตามกฎหมายว่าด้วยการควบคุมอาคาร

ข้อ 6 เมื่อนายอำเภอท้องที่ที่ได้รับคำขอยจดทะเบียนการจัดตั้งมัสยิดพร้อมด้วยเอกสารตามข้อ 5 แล้ว ให้ตรวจสอบความถูกต้องแล้วเสนอไปยังพนักงานเจ้าหน้าที่พร้อมด้วยความเห็นของตนภายใน 10 วันนับแต่วันที่ได้รับเรื่อง ให้พนักงานเจ้าหน้าที่พิจารณามีคำสั่งภายใน 20 วันนับแต่วันที่ได้รับเรื่องจากนายอำเภอท้องที่และแจ้งคำสั่งนั้นให้นายอำเภอท้องที่เพื่อแจ้งให้ผู้ขอจดทะเบียน

ทะเบียนจัดตั้งมัสยิดทราบ

กรณีพนักงานเจ้าหน้าที่มีคำสั่งรับจัดตั้งมัสยิด ให้พนักงานเจ้าหน้าที่ออกหนังสือสำคัญแสดงการจดทะเบียนตามแบบ บอ.3 ทำยกฎกระทรวงนี้ ให้แก่ผู้ขอจดทะเบียนจัดตั้งมัสยิด และแจ้งไปยังผู้ว่าราชการจังหวัดเพื่อดำเนินการจัดให้มีการประกาศการจัดตั้งมัสยิดนั้นในราชกิจจานุเบกษา

ในกรณีที่เจ้าหน้าที่พนักงานมีคำสั่งไม่รับจดทะเบียนการจัดตั้งมัสยิด ให้พนักงานเจ้าหน้าที่แสดงเหตุผลแห่งการไม่รับจดทะเบียนไว้ในหนังสือแจ้งคำสั่งดังกล่าวไปยังผู้ขอจดทะเบียนจัดตั้งมัสยิดด้วย

ข้อ 7 มัสยิดใดที่ได้สร้างและประกอบศาสนกิจอยู่ก่อนวันที่กฎกระทรวงนี้ใช้บังคับ ประสงค์จะขอจดทะเบียนจัดตั้งมัสยิดตามหมวดนี้ ให้ยื่นคำขอ คอยื่น และยื่นหลักฐานประกอบคำขอขึ้นคำขอรับความเห็นชอบจัดตั้งมัสยิดต่อคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด ตามข้อ 4 และให้นำข้อ 2 มาใช้บังคับกับแบบคำขอและเอกสารที่ต้องยื่นพร้อมคำขอโดยอนุโลม

เมื่อคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดมีมติเห็นชอบให้จัดตั้งมัสยิดได้แล้ว ให้ผู้ได้รับความเห็นชอบให้จัดตั้งมัสยิดนั้นมาขอจัดตั้งมัสยิดต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ตามหมวดนี้ได้

หมวด 3 การย้าย การรวม และการเลิกมัสยิด ในข้อที่ 8 ระบุว่า การย้ายมัสยิดที่ได้จดทะเบียนแล้ว ให้ประธานกรรมการอิสลามประจำมัสยิด ยื่นคำขอความเห็นชอบให้ย้ายมัสยิดตามแบบ บอ.4 ทำยกฎกระทรวงนี้ พร้อมด้วยเอกสารตามที่ระบุไว้ในแบบคำขอนั้นต่อคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด เมื่อได้รับความเห็นชอบแล้วให้การสร้างและจัดตั้งมัสยิดแห่งใหม่เป็นไปตามหมวด 1 และเมื่อได้ย้ายไปประกอบศาสนกิจยังมัสยิดแห่งใหม่แล้วให้คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดแจ้งต่อนายอำเภอท้องที่เพื่อแจ้งพนักงานเจ้าหน้าที่ให้แก้ไขรายการในทะเบียนจัดตั้งมัสยิดให้ถูกต้อง

ข้อ 9 การรวมมัสยิดที่ได้จัดตั้งแล้ว สามารถรวมกันเข้าเป็นมัสยิดเดียวกับอีกมัสยิดหนึ่งที่เป็นหลักได้ โดยให้ประธานกรรมการอิสลามประจำมัสยิดของแต่ละมัสยิดช่วยกันยื่นคำขอรับความเห็นชอบตามแบบ บอ.5 ทำยกฎกระทรวงนี้ พร้อมด้วยเอกสารตามที่ระบุไว้ในแบบคำขอนั้นต่อคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด เมื่อให้ความเห็นชอบแล้ว ให้คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดแจ้งต่อผู้ว่าราชการจังหวัด เพื่อดำเนินการให้มีการประกาศการรวมมัสยิดในราชกิจจานุเบกษา

การรวมมัสยิดให้มีผลนับแต่วันที่คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดให้ความเห็นชอบและให้มัสยิดเดิมเป็นอันสิ้นสภาพ โดยให้บรรดาทรัพย์สิน หนี้สิน สิทธิ และความรับผิดชอบของ

มัสยิดเดิม โอนไปเป็นของมัสยิดใหม่นับแต่วันที่คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดให้ความเห็นชอบ

ข้อ 10 การเลิกมัสยิดที่ได้จดทะเบียนจัดตั้งแล้ว ให้ประธานกรรมการอิสลามประจำมัสยิดหรือกรรมการอิสลามประจำมัสยิดคนใดคนหนึ่ง ยื่นคำขอรับความเห็นชอบให้เลิกมัสยิดตามแบบบอ.6 ท้ายกฎกระทรวงนี้ต่อคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด เมื่อคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดเห็นชอบแล้ว ให้ผู้ขอเลิกมัสยิดยื่นคำขอจดทะเบียนเลิกมัสยิดตามแบบ บอ.7 ท้ายกฎกระทรวงนี้ต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ ให้พนักงานเจ้าหน้าที่จดทะเบียนเลิกมัสยิด โดยบันทึกสาเหตุแห่งการเลิกลงในทะเบียนจัดตั้งมัสยิด และแจ้งต่อผู้ว่าราชการจังหวัดเพื่อดำเนินการให้มีการประกาศการเลิกมัสยิดในราชกิจจานุเบกษา

กรณีไม่มีประธานกรรมการอิสลามประจำมัสยิดหรือกรรมการอิสลามประจำมัสยิด ให้นายอำเภอท้องที่เป็นผู้ยื่นคำขอจดทะเบียนเลิกมัสยิดต่อพนักงานเจ้าหน้าที่

การจัดตั้ง การรวม และการเลิกมัสยิด ให้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา

มาตรา 13 ให้มัสยิดที่ได้จดทะเบียนจัดตั้งต่อพนักงานเจ้าหน้าที่แล้วมีฐานะเป็นนิติบุคคล โดยให้คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดเป็นผู้แทนของมัสยิดในกิจการที่เกี่ยวกับบุคคลภายนอก เพื่อการนี้ คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดอาจมอบหมายให้กรรมการคนหนึ่งหรือหลายคนทำการแทนได้

มาตรา 14 มัสยิดที่เป็นนิติบุคคลอาจเลิกได้โดยการจดทะเบียนเลิกมัสยิดต่อพนักงานเจ้าหน้าที่

บรรดาทรัพย์สินของมัสยิดที่เลิกตามวรรคหนึ่ง ให้โอนไปยังมัสยิดที่เป็นนิติบุคคลที่อยู่ใกล้ที่สุด ถ้าไม่อาจทำได้ให้โอนไปยังมัสยิดที่เป็นนิติบุคคลที่อยู่ในลำดับถัดไป เว้นแต่เป็นทรัพย์สินที่ได้มาโดยมีผู้อุทิศให้ และผู้อุทิศให้ได้แสดงเจตนาไว้เป็นอย่างอื่น

มาตรา 15 มัสยิดที่ได้จดทะเบียนแล้วให้ดำเนินการคัดเลือกกรรมการอิสลามประจำมัสยิดจากหมวด 5 ภายในเก้าสิบวันนับแต่วันจดทะเบียน

6.2 คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด

มาตรา 14 ระบุไว้ว่า มัสยิดที่จดทะเบียนเป็นนิติบุคคลแล้ว จะต้องคัดเลือกกรรมการอิสลามประจำมัสยิดภายใน 90 วันนับตั้งแต่วันที่จดทะเบียน

ตำแหน่งหน้าที่ในคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด

ตำแหน่งหน้าที่ในคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดถูกกำหนดไว้ในมาตรา 30 ดังนี้

1. อิหม่าม เป็นประธาน
2. คอเต็บ เป็นรองประธาน
3. บิหลั่น เป็นรองประธาน
4. กรรมการอื่นที่ที่ประชุมสมาชิกประจำมัสยิดนั้นกำหนดอย่างน้อย 6 คน และไม่เกิน 12

คน ซึ่งคณะกรรมการในสัดส่วนนี้ให้เลือกกันเองทำหน้าที่ดังต่อไปนี้

5. เลขานุการ 1 คน

6. นายทะเบียน 1 คน

7. เภรัญญิก 1 คน

และตำแหน่งอื่นๆ ตามความจำเป็น

ผู้ดำรงตำแหน่งต่างๆ ตั้งแต่ลำดับ 1-4 นั้น ต้องเลือกโดยสมาชิกมัสยิดซึ่งมีอายุ 15 ปี บริบูรณ์ขึ้นไป ในที่ประชุมซึ่งมีประธานกรรมการอิสลามประจำจังหวัดหรือผู้รับมอบหมายทำหน้าที่ประธานที่ประชุม และเสนอผลการประชุมให้คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดพิจารณาแต่งตั้งต่อไป

ส่วนตำแหน่งจากลำดับ 5-7 และตำแหน่งอื่นๆ ให้เลือกกันเองโดยคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด

อิหม่าม คอเต็บ บิหลั่น เป็นตำแหน่งถาวรไม่มีวาระ ส่วนกรรมการอื่น มีวาระบริหารคราวละ 4 ปี เมื่อกรรมการตำแหน่งใดว่างลง ให้ดำเนินการคัดเลือกผู้ดำรงตำแหน่งแทนใน 180 วันนับแต่วันที่ตำแหน่งว่าง หรือนับแต่วันที่คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยมีมติในกรณีถูกคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดมีมติให้พ้นจากตำแหน่ง และผู้นั้นยื่นคำร้องคัดค้านต่อคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย

อำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด

อำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดตามมาตรา 35 มีอำนาจหน้าที่ดังนี้

- (1) บำรุงรักษามัสยิดและทรัพย์สินของมัสยิดให้เรียบร้อย
- (2) วางระเบียบปฏิบัติภายในของมัสยิดเพื่อให้การดำเนินงานของมัสยิดเป็นไปด้วยความเรียบร้อย

ความเรียบร้อย

(3) ปฏิบัติตามคำแนะนำชี้แจงของคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยและคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดในเมื่อไม่ขัดต่อบัญญัติแห่งศาสนาอิสลามและกฎหมาย

- (4) สนับสนุนสัปปุรุษ (สมาชิกมัสยิด) ในการปฏิบัติศาสนกิจ ส่งเสริมให้เกิดความสามัคคีและช่วยเหลือซึ่งกันและกันในทางที่ชอบตามบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม
- (5) พิจารณามีมติรับมุสลิมเข้าเป็นสัปปุรุษมัสยิด
- (6) อำนวยความสะดวกและอบรมสั่งสอนให้สัปปุรุษประจำมัสยิดปฏิบัติศาสนกิจโดยถูกต้องเคร่งครัด
- (7) ประนีประนอมข้อพิพาทระหว่างสัปปุรุษประจำมัสยิดเมื่อได้รับการร้องขอ
- (8) จัดให้มีและรักษาสมุดทะเบียนสัปปุรุษประจำมัสยิด และตรวจตราแก้ไขเพิ่มเติมสมุดทะเบียนดังกล่าวให้ถูกต้องตรงตามความเป็นจริง
- (9) จำหน่ายชื่อสัปปุรุษประจำมัสยิดออกจากทะเบียน เมื่อได้สอบสวนแล้วปรากฏว่าผู้นั้นกระทำการฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติให้ถูกต้องตามบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม
- (10) จัดให้มีทะเบียนทรัพย์สิน เอกสาร และบัญชีรายรับรายจ่ายของมัสยิดให้ถูกต้องตรงตามความเป็นจริง และจัดทำรายงานผลการดำเนินงาน ฐานะการเงิน และทรัพย์สินของมัสยิด แล้วรายงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดทราบภายในเดือนมีนาคมของทุกปี
- (11) ดูแลจันท์และแจ้งผลการดูแลจันท์ต่อคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด
- (12) ส่งเสริมการศึกษาและจัดกิจกรรมที่ไม่ขัดต่อบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม

อำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดแบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ เป็นอำนาจของคณะกรรมการทั้งคณะและเป็นอำนาจเฉพาะตัว

อำนาจหน้าที่ของ “คณะกรรมการ” จะต้องดำเนินการโดยอาศัยมติ คือ เสียงส่วนมากของคณะกรรมการฯ จะใช้อำนาจของกรรมการคนใดเพียงลำพังไม่ได้ ซึ่งอำนาจหน้าที่เช่นนี้มี 12 ประการดังปรากฏในมาตรา 35

การดำเนินการทั้ง 12 ประการนั้นจะต้องร่วมดำเนินการโดยคณะกรรมการฯ ซึ่งโดยปกติจะมีการประชุมและยึดเสียงข้างมากเป็นมติ กรรมการคนหนึ่งมี 1 เสียง ถ้าเท่ากันให้ประธานที่ประชุมออกเสียงเพิ่มอีกเสียงหนึ่งเป็นเสียงชี้ขาด

การประชุมคณะกรรมการฯ ต้องมีกรรมการมาประชุมไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนกรรมการทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ จึงจะเป็นองค์ประชุม

ถ้าประธาน (อิหม่าม) ไม่อยู่ หรือไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้รองประธาน (คอเต็บและบิ-หลัน) ปฏิบัติหน้าที่แทน ถ้ารองประธานไม่อยู่หรือไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ก็ให้กรรมการที่มาประชุมเลือกกรรมการคนหนึ่งเป็นประธานที่ประชุม

การประชุมจะต้องบันทึกมติการประชุมให้ชัดเจนเพื่อป้องกันปัญหาความขัดแย้งระหว่างกรรมการด้วยกันเอง แม้ใน พ.ร.บ. จะไม่บัญญัติอย่างชัดเจนว่าจะต้องบันทึก แต่การบันทึกมติการประชุมนั้น จะช่วยให้การบำรุงรักษามัสยิดและทรัพย์สินของมัสยิดเรียบร้อย ตามนัยแห่งมาตรา 35

(1) และคณะกรรมการควรมีการจัดวางระเบียบปฏิบัติภายในของมัสยิดเพื่อให้การดำเนินงานของมัสยิดเป็นไปด้วยความเรียบร้อย มาตรา 35 (2) โดยระบุในระเบียบนั้นด้วยว่า ทุกครั้งที่มีการประชุมจะต้องบันทึกมติการประชุม

อำนาจหน้าที่เฉพาะตัวนั้นหมายถึง อำนาจหน้าที่ที่ปฏิบัติโดยไม่ต้องมีมติการประชุมคณะกรรมการรองรับ สามารถปฏิบัติได้ทันที

อำนาจดังกล่าวเป็นของอิหม่าม ซึ่งมีทั้งหมด 5 ประการ ตามมาตรา 37 ซึ่งทั้ง 5 ประการนี้เป็นอำนาจหน้าที่ของคอเต็บ และบิหลันด้วย ในกรณีที่อิหม่ามไม่อยู่หรือไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ซึ่งทั้งสองต้องปฏิบัติหน้าที่แทนอิหม่าม

ในส่วนภาวะปกติ คอเต็บ และบิหลัน มีอำนาจหน้าที่เพียงประการเดียวคือ คอเต็บแสดงธรรม (มาตรา 38) และบิหลันประกาศเชิญชวนให้มุสลิมปฏิบัติศาสนกิจตามเวลา (มาตรา 39)

ตารางที่ 1 แสดงการเปรียบเทียบอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด

คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด (มาตรา 35)	อิหม่าม คอเต็บ บิหลัน
<ol style="list-style-type: none"> บำรุงรักษามัสยิดและทรัพย์สินของมัสยิดให้เรียบร้อย วางระเบียบปฏิบัติภายในของมัสยิดเพื่อให้การดำเนินงานของมัสยิดเป็นไปด้วยความเรียบร้อย ปฏิบัติตามคำแนะนำชี้แจงของคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยและคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดในเมื่อไม่ขัดต่อบัญญัติแห่งศาสนาอิสลามและกฎหมาย สนับสนุนสัปบุรุษในการปฏิบัติศาสนกิจ ส่งเสริมให้เกิดความสามัคคีและช่วยเหลือซึ่งกันและกันในทางที่ชอบตามบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม พิจารณามีมติรับมุสลิมเข้าเป็นสัปบุรุษมัสยิด อำนวยความสะดวกและอบรมสั่งสอนให้สัปบุรุษประจำมัสยิดปฏิบัติศาสนกิจโดยถูกต้องเคร่งครัด ประนีประนอมข้อพิพาทระหว่างสัปบุรุษประจำมัสยิดเมื่อได้รับการร้องขอ 	<p>อิหม่าม (มาตรา 37)</p> <ol style="list-style-type: none"> ปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นไปตามบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม ปกครองดูแล และแนะนำเจ้าหน้าที่ของมัสยิดให้ปฏิบัติงานในหน้าที่ให้เรียบร้อย แนะนำให้สัปบุรุษประจำมัสยิด ปฏิบัติให้ถูกต้องตามบัญญัติแห่งศาสนาอิสลามและกฎหมาย อำนวยความสะดวกแก่มุสลิมในการปฏิบัติศาสนกิจ สั่งสอนและอบรมหลักธรรมทางศาสนาอิสลามแก่บรรดาสัปบุรุษประจำมัสยิด <p>คอเต็บ (มาตรา 38)</p> <p>คอเต็บมีหน้าที่ปฏิบัติให้เป็นไปตามบัญญัติแห่งศาสนาอิสลามในการแสดงธรรมแก่สัปบุรุษประจำมัสยิด</p>

ตารางที่ 1 (ต่อ) แสดงการเปรียบเทียบอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด

คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด (มาตรา 35)	อิหม่าม คอเต็บ บิหลั่น
<p>8. จัดให้มีและรักษาสมุดทะเบียนสัปบุรุษประจำมัสยิด และตรวจตราแก้ไขเพิ่มเติมสมุดทะเบียนดังกล่าวให้ถูกต้องตรงตามความเป็นจริง</p> <p>9. จำหน่ายชื่อสัปบุรุษประจำมัสยิดออกจากทะเบียน เมื่อได้สอบสวนแล้วปรากฏว่าผู้นั้นกระทำการฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติให้ถูกต้องตามบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม</p> <p>10. จัดให้มีทะเบียนทรัพย์สิน เอกสาร และบัญชีรายรับรายจ่ายของมัสยิดให้ถูกต้องตรงตามความเป็นจริง และจัดทำรายงานผลการดำเนินงาน ฐานะการเงิน และทรัพย์สินของมัสยิด แล้วรายงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดทราบภายในเดือนมีนาคมของทุกปี</p> <p>11. ดูแลวงจันทร์และแจ้งผลการดูแลวงจันทร์ต่อคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด</p> <p>12. ส่งเสริมการศึกษาและจัดกิจกรรมที่ไม่ขัดต่อบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม</p>	<p>บิหลั่น (มาตรา 39)</p> <p>บิหลั่นมีหน้าที่ปฏิบัติให้เป็นไปตามบัญญัติแห่งศาสนาอิสลามในการประกาศเชิญชวนให้มุสลิมปฏิบัติศาสนกิจตามเวลา</p>

ตอนที่ 7 พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ประกอบด้วย 78 มาตรา 9 หมวด กับอีก 1 บทเฉพาะกาล พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่มีความเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษานอกระบบ โรงเรียน เรื่อง อิสลามศึกษาในมัสยิด มีดังนี้

มาตรา 4 ในพระราชบัญญัตินี้ให้ความหมายของ “การศึกษา” ว่าหมายถึง กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อมสังคม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

“การศึกษาตลอดชีวิต” หมายความว่า การศึกษาที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้พัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

“สถานศึกษา” หมายความว่า สถานพัฒนาเด็กปฐมวัย โรงเรียน ศูนย์การเรียนรู้ วิทยาลัย สถาบัน มหาวิทยาลัย หน่วยงานการศึกษา หรือหน่วยงานอื่นของรัฐหรือเอกชน ที่มีอำนาจหน้าที่ หรือมีวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษา

มาตรา 6 การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย และจิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรมมีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

มาตรา 7 ในกระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รู้จักรักษาและส่งเสริมสิทธิ หน้าที่ เสรีภาพ ความเคารพกฎหมาย ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมและของประเทศชาติ รวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปวัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และความรู้อันเป็นสากล ตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง

มาตรา 8 การจัดการศึกษาให้ยึดหลักดังนี้

- (1) เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน
- (2) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
- (3) การพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง

มาตรา 9 การจัดระบบ โครงสร้าง และกระบวนการจัดการศึกษา ให้ยึดหลักดังนี้

- (5) ระดมทรัพยากรจากแหล่งต่างๆมาใช้ในการจัดการศึกษา
- (6) การมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น

มาตรา 12 นอกเหนือจากรัฐ เอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้บุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น มีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทั้งนี้ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

มาตรา 14 บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ซึ่งสนับสนุน หรือจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีสิทธิได้รับประโยชน์ตามควรแก่กรณี ดังต่อไปนี้

- (1) การสนับสนุนจากรัฐให้มีความรู้ความสามารถในการอบรมเลี้ยงดูบุคคลซึ่งอยู่ในความดูแลรับผิดชอบ
- (2) เงินอุดหนุนจากรัฐสำหรับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานตามที่กฎหมายกำหนด
- (3) การลดหย่อนหรือยกเว้นภาษีสำหรับค่าใช้จ่ายการศึกษาตามที่กฎหมายกำหนด

มาตรา 15 การจัดการศึกษามีสามรูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

- (1) การศึกษาในระบบ เป็นการศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน
- (2) การศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม
- (4) การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อม และโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อหรือแหล่งความรู้อื่นๆ

มาตรา 22 การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนและพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ

มาตรา 23 การจัดการศึกษาทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษา

มาตรา 24 การจัดกระบวนการเรียนรู้ ให้สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการ ดังต่อไปนี้

- (1) จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล
- (2) ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้ มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา
- (3) จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติ ให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง
- (4) การจัดการเรียนการสอน โดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่างๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงามและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา
- (5) ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียน และอำนวยความสะดวก เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกันจากสื่อการเรียน การสอนและแหล่งวิทยาการประเภทต่างๆ
- (6) จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดา มารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ

มาตรา 25 รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์การศึกษา และนันทนาการ แหล่งข้อมูลและแหล่งการเรียนรู้อื่นอย่างพอเพียงและมีประสิทธิภาพ

มาตรา 28 ได้กล่าวถึงสาระของหลักสูตร ทั้งที่เป็นวิชาการ และวิชาชีพ ต้องมุ่งพัฒนาคน ให้มีความสมดุล ทั้งด้านความรู้ ความคิด ความสามารถ ความดีงาม และความรับผิดชอบต่อสังคม

มาตรา 29 ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัวยุ ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบัน สังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมี การจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยา การต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการ สนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนา ระหว่างชุมชน

มาตรา 58 ให้มีการระดมทรัพยากรและการลงทุนด้านงบประมาณ การเงินและทรัพย์สิน ทั้งจากรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น บุคคล ครอบครัวยุวมชน องค์กรชุมชน เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ สถาบันสังคมอื่น และต่างประเทศมาใช้จัดการศึกษา

มาตรา 61 ให้รัฐจัดสรรเงินอุดหนุนการศึกษาที่จัดโดยบุคคล ครอบครัวยุวมชน องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ตามความเหมาะสมและความจำเป็น

มาตรา 63 รัฐต้องจัดสรรคลื่นความถี่ สื่อตัวนำและโครงสร้างพื้นฐานอื่นที่จำเป็นต่อการส่งวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ วิทยุโทรคมนาคม และการสื่อสารในรูปแบบอื่น เพื่อใช้ประโยชน์สำหรับการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ การศึกษาตามอัธยาศัย การทะนุบำรุงศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมตามความจำเป็น

มาตรา 65 ให้มีการพัฒนาบุคลากรทั้งด้านผู้ผลิต และผู้ใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา เพื่อให้มีความรู้ ความสามารถ และทักษะในการผลิต รวมทั้งการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม มีคุณภาพ และประสิทธิภาพ

มาตรา 66 ผู้เรียนมีสิทธิได้รับการพัฒนาขีดความสามารถในการใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษาในโอกาสแรกที่ทำได้ เพื่อให้มีความรู้และทักษะเพียงพอที่จะใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษาในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

ตอนที่ 8 จังหวัดปัตตานี

8.1 ปัตตานีในอดีต

ในอดีตภาคเหนือ ใต้ กลาง และอีสานของไทยในปัจจุบันนั้นมิได้รวมเป็นอาณาจักรเดียวกัน อยู่ในวิถีชีวิต วัฒนธรรมเดียวกัน หากแต่ละภูมิภาคนั้นมีภูมิหลังความเป็นมาอันวิวัฒนาการขึ้นเป็นอาณาจักรที่รุ่งเรืองของตนเอง (นิธิ เอียวศรีวงศ์ เล่ม 1, 2 2538 ก, 2538 ข อ้างถึงใน ผาสุขสันต์ ไหมทิพย์, 2540)

ปัตตานีในอดีตมีชื่อปรากฏในเอกสารต่างประเทศมากมายในชื่อเรียกแตกต่างกันไป เช่น Patani, Pattani, Petane, Fatani, Fuodani, และตานี เป็นต้น ปัตตานีและดินแดนใกล้เคียงในอดีตเคยเป็นที่ตั้งของอาณาจักรลังกาสุกะ หรือที่ปรากฏในเอกสารภาษาจีนชื่อ ลัง-ยา-ซู ลังกาสุกะมีชื่อเสียงทางการค้า มีท่าเรือที่ได้รับความนิยมมากในสมัยนั้น นักเดินเรือชาวจีน อาหรับและเปอร์เซีย ได้บันทึกกล่าวถึงลังกาสุกะมากมาย จนกระทั่งต่อมาเมืองปัตตานีได้กำเนิดขึ้นและทำหน้าที่เป็นเมืองท่าของลังกาสุกะมาระยะหนึ่ง จึงมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จัก และมีพ่อค้าชาติต่างๆ เช่น ญี่ปุ่น โปรตุเกส ฮอลันดา อังกฤษ สเปน ฯลฯ เข้ามาติดต่อค้าขายและตั้งสถานีการค้า และทำให้เมืองปัตตานีเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว ความเจริญด้านการค้าและสถานภาพด้านการเมืองการปกครอง น่าจะเป็นปัจจัยที่สนับสนุนซึ่งกันและกัน ส่งผลให้เมืองปัตตานีเป็นเมืองขนาดใหญ่ และได้รับการยกย่องว่ามีฐานะเทียบเท่าประเทศชั้นนำของโลกทั้งหลายในเวลานั้น ประกอบกับความเหมาะสมทางสภาพภูมิศาสตร์ทำให้ปัตตานีกลายเป็นเมืองท่าที่ได้รับความนิยมสูง มีชื่อเสียง และเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญของเอเชีย ก่อนพุทธศตวรรษที่ 7-21 เป็นระยะเวลากว่า 1,400 ปี ที่ลังกาสุกะได้ทำหน้าที่เช่นเดียวกันมาก่อน หลังจากนั้นพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมา ปัตตานีได้ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการค้าและการปกครอง นับเป็นเวลารวมกันประมาณ 1,900 ปี ทำให้ปัตตานีได้สร้างอารยธรรมและความเจริญด้านต่างๆ ไว้มากมาย (ครองชัย หัตถา, 2541)

8.2 ปัตตานีปัจจุบัน

8.2.1 ขนาดและที่ตั้ง

จังหวัดปัตตานีตั้งอยู่ฝั่งทะเลด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ ติดอ่าวไทยระหว่างเส้นรุ้งที่ 06 องศา 35 ลิปดา ถึง 06 องศา 52 ลิปดาเหนือ และเส้นแวงที่ 100 องศา 01 ลิปดา ถึง 101 องศา 45 ลิปดาตะวันออก เป็นจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ไม่มีพรมแดนทางบกติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครประมาณ 1,100 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 1,970.357 ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขตโดยรอบดังนี้

ทิศเหนือ	จรดอ่าวไทย
ทิศตะวันออก	จรดอ่าวไทย
ทิศใต้	ติดต่อเขตอำเภอเมืองยะลา
ทิศตะวันตก	ติดต่ออำเภอเทพา จังหวัดสงขลา

8.2.2 ลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศ

สภาพพื้นที่ของจังหวัดปัตตานีนั้น ทางตอนเหนือและทางตะวันออกจะเป็นชายหาดยาวเรียบอ่าวไทย ส่วนตอนกลางและตอนใต้จะเป็นที่ราบลุ่ม

สภาพทางภูมิอากาศของจังหวัดปัตตานี อยู่ภายใต้อิทธิพลของมรสุมตะวันออกเฉียงใต้ และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ โดยสภาพทั่วไปในปีหนึ่ง ๆ จะมี 2 ฤดู คือฤดูร้อน ซึ่งจะเริ่มต้นจากเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนกรกฎาคม และฤดูฝนซึ่งเริ่มต้นจากเดือนสิงหาคมถึงเดือนมกราคม ลักษณะของอากาศโดยทั่วไป ในปี พ.ศ. 2538 จะมีอุณหภูมิอยู่ระหว่าง 21.7 ถึง 34.6 องศาเซลเซียส ความชื้นสัมพัทธ์โดยเฉลี่ยจะอยู่ระหว่าง 46.3 – 91.0 % จำนวนวันที่ฝนตกประมาณ 144 วัน ปริมาณน้ำฝนวัดได้ตลอดทั้งปีประมาณ 2,312 มิลลิเมตร

8.2.3 การปกครองและประชากร

จังหวัดปัตตานีจัดการปกครองตามโครงสร้างราชการบริหารส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่นเช่นเดียวกับจังหวัดอื่น ๆ ของประเทศไทย

การจัดองค์กรบริหารราชการส่วนภูมิภาค มีหน่วยราชการที่อยู่ในความควบคุมของผู้ว่าราชการจังหวัด ในระดับจังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน โดยจัดแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 12 อำเภอ 115 ตำบล 627 หมู่บ้าน ในระดับอำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองปัตตานี อำเภอหนองจิก อำเภอโคกโพธิ์ อำเภอยะหริ่ง อำเภอยะรัง อำเภอยะมาล อำเภอปะนาเระ อำเภอสาบบุรี อำเภอกะพ้อ อำเภอไม้แก่น อำเภอทุ่งยางแดง และอำเภอแม่ลาน

ส่วนราชการระดับจังหวัดมีหน่วยงาน 2 ลักษณะ คือ หน่วยงานราชการบริหารส่วนภูมิภาคประจำจังหวัด และหน่วยราชการบริหารส่วนกลางในจังหวัด (ที่ขึ้นตรงต่อส่วนกลาง)

หน่วยราชการส่วนภูมิภาคประจำจังหวัดของปัตตานี มีทั้งสิ้น 32 หน่วยงาน สังกัดกระทรวงมหาดไทย 9 หน่วยงาน และสังกัดกระทรวง ทบวง กรมอื่น ๆ อีก 23 หน่วยงาน

ส่วนราชการบริหารส่วนกลางในจังหวัดมีทั้งสิ้น 59 หน่วยงาน สังกัดกระทรวงมหาดไทย 7 หน่วยงาน สังกัดทบวง ทบวง กรมอื่น ๆ 51 หน่วยงาน และหน่วยงานอิสระ 1 หน่วยงาน

การจัดการบริหารส่วนท้องถิ่นมี 3 รูปแบบ คือ องค์การบริหารส่วนจังหวัด 1 แห่ง เทศบาล 12 แห่ง และองค์การบริหารส่วนตำบล 87 แห่ง (คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ, 2542)

ในปี พ.ศ. 2543 จังหวัดปัตตานีมีประชากรทั้งสิ้น 612,125 คน ประกอบด้วย ประชากรเพศชายจำนวน 301,929 คน และเพศหญิงจำนวน 310,196 คน (กรมการปกครอง, 2543) มีจำนวนบ้านทั้งหมด 113,337 บ้าน มีมัสยิดทั้งหมด 583 มัสยิด (สำนักจุฬาราชมนตรี, 2544)

8.2.4 ทรัพยากรธรรมชาติ แหล่งน้ำ และสภาพทางเศรษฐกิจ

จังหวัดปัตตานีมีทรัพยากรธรรมชาติประเภทป่าไม้ที่สำคัญ คือป่าสงวนแห่งชาติ จำนวน 15 แปลง คิดเป็นเนื้อที่ 99,648 ไร่ และเป็นป่าสัมปทาน (ป่าชายเลน) จำนวน 1 แปลง คิดเป็นเนื้อที่ 47,000 ไร่

จังหวัดปัตตานีมีทรัพยากรประเภทแร่ธาตุที่สำคัญคือ แร่ดีบุก ที่อำเภอปะนาเระ และอำเภอสายบุรี และมีแร่แมงกานีส ที่อำเภอมายอ ซึ่งแร่ทั้งสองชนิดนี้มีไม่มากนัก

สำหรับทรัพยากรแหล่งน้ำที่สำคัญนั้น จังหวัดปัตตานีมีแม่น้ำสายหลักจำนวน 2 สาย คือ แม่น้ำปัตตานี ซึ่งมีความยาวตัดผ่านจังหวัดปัตตานี 120 กิโลเมตร มีต้นน้ำจากจังหวัดยะลา ไหลผ่านจังหวัดปัตตานี เพื่อไหลออกสู่อ่าวไทยที่อำเภอเมืองปัตตานี ส่วนอีกสายหนึ่งคือ แม่น้ำสายบุรี มีความยาว 186 กิโลเมตร โดยต้นน้ำอยู่ที่จังหวัดนราธิวาส ไหลผ่านจังหวัดยะลาแล้วมาออกสู่อ่าวไทยที่อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี

สำหรับสภาพทางเศรษฐกิจของจังหวัดปัตตานีนั้น ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางภาคการเกษตร ทำการเพาะปลูกทำการประมงทะเล และการเพาะเลี้ยงชายฝั่ง ตามลำดับ สำหรับการเกษตรส่วนใหญ่ทำนาข้าว ปลูกยางพารา ทำสวนมะพร้าว ทำสวนผลไม้ มะม่วงหิมพานต์ ทุเรียน ลองกอง จากผลิตภัณฑ์จังหวัดปัตตานีปี 2537 ประชากรมีรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปี จำนวน 32,213 บาท ซึ่งสามารถจัดอันดับได้เป็นอันดับที่ 40 ของประเทศ และจัดอันดับภาคใต้จะอยู่ในอันดับที่ 11 สำหรับรายได้ส่วนใหญ่อยู่สาขากเกษตรตามลำดับการจัดรายได้ ดังนี้

รายได้สูงสุด ลำดับที่ 1 เป็นรายได้ภาคเกษตร สาขาการประมงทะเล มีจำนวน 5,408 ล้านบาท ลำดับที่ 2 เป็นรายได้ในสาขาการค้าปลีกค้าส่ง มีจำนวน 3,336 ล้านบาท และลำดับที่ 3 เป็นรายได้ในสาขาการบริการ มีจำนวน 2,259 ล้านบาท

8.2.5 ศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานี

การเข้ามาของศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานีนั้น เนื่องจากพ่อค้าอาหรับได้เข้ามาค้าขายตั้งแต่ครั้งยังไม่ได้เป็นมุสลิม ในระยะแรกๆ พ่อค้าอาหรับนับถือศาสนาโซโนฮัสเตอร์ รองลงมาคือศาสนายูดาห์ (ศาสนายิว) และคริสเตียน ต่อมา พวกที่เข้ามาภายหลังนับถือศาสนา

อิสลามและเผยแพร่ศาสนาอิสลามแก่ชาวมลายูปัตตานี ในปัตตานีสสมัยนั้นจึงมีทั้งมลายูอิสลามและมลายูพุทธ ศาสนาอิสลามแพร่หลายในหมู่พ่อค้าประชาชนก่อน แล้วจึงเข้าสู่ระดับผู้ปกครอง เนื่องจากกษัตริย์ปัตตานีนับถือศาสนาพุทธมาก่อน เมื่อศาสนาอิสลามเผยแผ่ที่ปัตตานีจนถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 คือปี พ.ศ. 2000 (ค.ศ. 1457) กษัตริย์ปัตตานีจึงเข้ารับอิสลาม จึงกล่าวได้ว่าปัตตานีได้ประกาศเป็นรัฐอิสลามอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2000 นั้นเอง (Che Man, 1990 อ้างถึงในครองชัย หัตถา, 2541) หลังจากกษัตริย์เข้ารับอิสลามแล้ว ปัตตานีก็เป็นรัฐอิสลามที่มีบทบาทสำคัญในการศึกษาและเผยแพร่ศาสนาอิสลาม จนกระทั่งปัจจุบันมีประชากรในจังหวัดปัตตานีที่นับถือศาสนาอิสลามร้อยละ 85.53 (คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ, 2542)

8.2.6 มัสยิดในจังหวัดปัตตานี

จังหวัดปัตตานีมี 12 อำเภอ มีมัสยิดทั้งหมด 583 มัสยิด (สำนักจุฬาราชมนตรี, 2544) แต่ละอำเภอมีย่านมัสยิดดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2 แสดงจำนวนมัสยิดในจังหวัดปัตตานี

มัสยิดในจังหวัดปัตตานี		
ลำดับที่	ชื่ออำเภอ	จำนวนมัสยิด
1	เมือง	57
2	ยะรัง	90
3	หนองจิก	67
4	โคกโพธิ์	50
5	ยะหริ่ง	81
6	ปะนาเระ	33
7	มายอ	60
8	สายบุรี	66
9	ไม้แก่น	17
10	กะพ้อ	23
11	แม่ลาน	13
12	ทุ่งยางแดง	26
รวม		583

8.2.7 ปัญหาในจังหวัดปัตตานี

จังหวัดปัตตานีมีปัญหาหลายด้าน ดังนี้ (บรรยายสรุปจังหวัดปัตตานี, 2536)

ปัญหาด้านเศรษฐกิจ จังหวัดปัตตานีเป็นจังหวัดที่ยากจนที่สุดใน 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ประชากรมีรายได้เฉลี่ยต่อหัวเพียง 13,912 บาท/คน ในปี พ.ศ. 2532 และมีผลิตภัณฑ์มวลรวม 7,721 ล้านบาท คิดเป็นประมาณร้อยละ 5 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภาคใต้เท่านั้น

ปัญหาด้านคุณภาพชีวิตของประชาชน ได้แก่ ปัญหาการขาดแคลนน้ำกินน้ำใช้ ปัญหาการขาดสัมที่ถูกลักสุขาภิบาล ปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติด ปัญหาโรคเอดส์ ปัญหางานอนามัยครอบครัวและงานวางแผนครอบครัว

ปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ปัญหาสิ่งแวดล้อมบริเวณอ่าวปัตตานี และปัญหาคลื่นกัดเซาะตลิ่งชายหาด

ปัญหาด้านคุณธรรมจริยธรรม ได้แก่ ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาการขาดการศึกษา และปัญหาความมั่นคงและความสงบเรียบร้อย

ตอนที่ 9 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาเรื่องการเปรียบเทียบความคิดเห็นของคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด และผู้เรียนผู้ใหญ่ เกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เรื่อง อิสลามศึกษา ระหว่างมัสยิดที่อยู่ในและนอกเขตอำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี ผู้วิจัยไม่พบว่าม้งงานวิจัยทางด้านนี้ ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน หลักสูตรอิสลามศึกษา และมัสยิด ดังนี้

เสาวนีย์ จิตต์หมวด (2527) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “หน้าที่ของมัสยิดต่อสังคมมุสลิมในภาคกลาง” เพื่อศึกษาหาคำตอบว่า ในปัจจุบันมัสยิดยังคงทำหน้าที่ด้านศาสนา การศึกษา สังคม เศรษฐกิจและการเมือง เหมือนรูปแบบในสมัยของท่านศาสดามุฮัมมัด คือลึกล้อลลอลออะลยะฮวะสลัม หรือไม่ และชาวไทยมุสลิมมีความคาดหวังต้องการให้มัสยิดทำหน้าที่ในด้านใดในอนาคต โดยใช้มัสยิดในภาคกลางทั้งในเมืองและชนบทจำนวน 10 แห่ง เป็นกลุ่มตัวอย่าง จำนวนประชากร 320 คน ผลการวิจัยพบว่า

1. มัสยิดในเมืองและชนบท ทำหน้าที่ด้านศาสนา การศึกษา สังคม เศรษฐกิจและการ

เมือง ไม่แตกต่างกันในด้านเนื้อหา ส่วนในด้านปริมาณมีความแตกต่างกันเพียงด้านเศรษฐกิจเพียงด้านเดียวเท่านั้น กล่าวคือ มัสยิดในชนบททำหน้าที่ได้มากกว่ามัสยิดในเมือง

2. เมื่อน้ำที่ของมัสยิดด้านต่างๆ ทั้งทางเนื้อหาและปริมาณ ไม่มีความแตกต่างกัน ฉะนั้น ระดับความรู้ทางศาสนา ทางสามัญ ฐานะทางเศรษฐกิจ และวัยของอิหม่ามจึงไม่มีความสัมพันธ์กับหน้าที่ด้านต่างๆ

3. ความคาดหวังให้มัสยิดทำหน้าที่ด้านต่างๆ ในอนาคตมีความสัมพันธ์กับเขตเมืองและชนบท ระดับการศึกษาทางสามัญ ความเคร่งครัดศาสนา วัย อาชีพ แต่ไม่มีความสัมพันธ์กับเพศ ระดับความรู้ทางศาสนาและฐานะทางเศรษฐกิจ ส่วนสาระที่ชาวไทยมุสลิมทั้งในเมืองและชนบท คาดหวังต้องการให้มัสยิดทำหน้าที่สุดมี 2 ประการ ได้แก่ ให้มีการสอนอัลกุรอานและศาสนาแก่เยาวชนเป็นประจำ และให้มีการละหมาด 5 เวลาพร้อมกันที่มัสยิด

อรรถพร จินะวัฒน์ (2528) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นของผู้ใช้แรงงาน นายจ้าง และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในโรงงานอุตสาหกรรมเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล” ใช้ตัวอย่างประชากร 348 คน พบว่า ผู้ใช้แรงงาน นายจ้าง เจ้าหน้าที่กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม และเจ้าหน้าที่กรมการศึกษานอกโรงเรียน มีความคิดเห็นโดยรวมและแยกเป็นรายด้านอยู่ในเกณฑ์ที่เห็นด้วยเกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในโรงงานอุตสาหกรรมทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านบทบาทของการศึกษานอกระบบโรงเรียน รูปแบบของกิจกรรมเนื้อหา และการบริหารจัดการ ยกเว้นนายจ้างที่มีความคิดเห็นอยู่ในเกณฑ์ไม่แน่ใจในด้านการบริหารจัดการ และเจ้าหน้าที่กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมที่มีความคิดเห็นอยู่ในเกณฑ์ที่ไม่แน่ใจในด้านเนื้อหา

กัญนิกา พรหมณ์พิทักษ์ (2529) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทของโรงเรียน ครอบครัว และมัสยิดในการปลูกฝังจริยธรรมแก่นักเรียนโรงเรียนประถมศึกษาในชุมชนมุสลิม : การศึกษาเฉพาะกรณี ตำบลลุมพินี อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ใช้ตัวอย่างประชากรเป็นนักเรียนมุสลิมที่กำลังเรียนอยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 จำนวน 40 คน ครอบครัวของนักเรียนประถมศึกษาที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง 40 ครอบครัว และมัสยิดนูรุลยะมาล (ชื่อมัสยิด) ผลการวิจัยพบว่า ด้านการปลูกฝังจริยธรรมของโรงเรียน ครอบครัว และมัสยิด โรงเรียนลุมพินีปลูกฝังปลูกฝังจริยธรรมในลักษณะกระบวนการทางการศึกษาแบบเป็นทางการ โรงเรียนรัศมีอิสลาม ซึ่งเป็นโรงเรียนสอนศาสนาอิสลาม ปลูกฝังจริยธรรมในลักษณะของกระบวนการทางการศึกษาแบบเป็นทางการ ครอบครัวนักเรียนโรงเรียนประถมศึกษา จะปลูกฝังจริยธรรม โดยมีลักษณะเป็นกระบวนการทางการศึกษาแบบไม่เป็นทางการ มัสยิดนูรุลยะมาล จะปลูกฝังจริยธรรมโดยมีลักษณะเป็นกระบวนการทางการศึกษาแบบไม่เป็นทางการ

สมบุญ จารุวรรณ (2530) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “สภาพและปัญหาการใช้หลักสูตรอิสลามศึกษา ระดับประถมศึกษา พุทธศักราช 2523 ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดยะลา ปัตตานี นราธิวาส” ผลการวิจัยพบว่า

1. สภาพการใช้หลักสูตร วิทยาการอิสลามศึกษาส่วนใหญ่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตรและการใช้หลักสูตรอยู่ในระดับพอใช้ วิทยาการอิสลามศึกษาได้จัดหนังสืออ่านเพิ่มเติมไว้ในห้องสมุด และจัดหาหรือจัดทำสื่อการสอนโดยใช้เงินงบประมาณจากทางโรงเรียน จัดประชาสัมพันธ์การสอนวิชาอิสลามศึกษา โดยการออกพบปะผู้ปกครองในชุมชน การสอนส่วนใหญ่ใช้วิธีบรรยายและประเมินผลโดยใช้วิธีการสังเกต สำหรับการนิเทศ ผู้บริหารโรงเรียนเป็นผู้นิเทศมากที่สุดด้วยวิธีการให้คำแนะนำ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่องการจัดการเรียนการสอนและกิจกรรมเสริมหลักสูตร

2. ปัญหาการใช้หลักสูตร วิทยาการอิสลามศึกษาส่วนใหญ่มีปัญหาว่าเนื้อหาในหลักสูตรไม่สัมพันธ์กับเวลาเรียน บางชั้นจึงสอนไม่ทันตามแผนการสอน ไม่มีห้องสำหรับละหมาดโดยเฉพาะ วิทยาการไม่มีทักษะในการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เด็กใช้ห้องสมุด ขาดทักษะในการสอนแบบอภิปรายกลุ่ม การแบ่งกลุ่มทำกิจกรรม ขาดความรู้ในการออกข้อสอบ และมีความต้องการการนิเทศให้มากขึ้น

สุนทร ปิยะวสันต์ (2532) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาการใช้หลักสูตรอิสลามศึกษา ระดับประถมศึกษา พุทธศักราช 2523 ในจังหวัดชายแดนภาคใต้” ใช้ตัวอย่างประชากรโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่จัดการเรียนการสอนวิชาอิสลามศึกษา ผลการวิจัยพบว่าโรงเรียนส่วนใหญ่มีการกำหนดนโยบายและวางแผนการสอนด้วยการยึดแนวทางจากหลักสูตรอิสลามศึกษา ระดับประถมศึกษา พุทธศักราช 2523

สมศรี สง่าศิลป์ (2538) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “สภาพและปัญหาการจัดการศึกษานอกโรงเรียนผู้ใหญ่ในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนกลาง ศาลเยาวชนและครอบครัวกลาง” ใช้ตัวอย่างประชากร 145 คน พบว่าผู้เรียนสายอาชีพมีความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพการจัดในด้านหลักสูตร ครูผู้สอน ผู้เรียน สื่อการเรียนการสอน และการวัดผลและประเมินผล อยู่ในระดับดี แต่ด้านวิธีสอนและกิจกรรมการเรียนการสอนอยู่ในระดับพอใช้ ส่วนครูผู้สอนมีความเห็นว่าโรงเรียนใช้หลักสูตรของกรมการศึกษานอกโรงเรียนได้ครอบคลุมและสนองความต้องการของผู้เรียนและตลาดแรงงาน ครูผู้สอนได้สอนตรงตามสาขาวิชาชีพที่ถนัด และเห็นว่าผู้เรียนส่วนน้อยมีความตั้งใจจริง ครูผู้สอนส่วนใหญ่ใช้วิธีสอนแบบบรรยายและวิธีการสาธิต และให้ความสำคัญกับการใช้สื่อ ส่วนการวัดผลและประเมินผลจะเน้นภาคปฏิบัติมากกว่าทฤษฎี ผู้เรียนและผู้สอนมีความเห็นสอดคล้องกันว่าการจัดการศึกษามีปัญหาในทุกด้าน

อรุณ ละเต็บซัน (2539) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาบทบาทของคอเต็บที่มีต่อการจัดการศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษาในชุมชนมุสลิม ในกรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยพบว่า คอเต็บส่วนใหญ่ไม่ได้เข้าไปเป็นวิทยากรสอนหนังสือหรืออบรมในโรงเรียน คอเต็บส่วนใหญ่ไม่ได้เข้าไปอบรมจริยธรรมและมารยาทในโรงเรียน แต่พบว่าคอเต็บให้การอบรมจริยธรรมและมารยาทแก่เด็กๆ ในมัสยิด คอเต็บส่วนใหญ่จัดหาทุนการศึกษาให้กับนักเรียนที่เป็นมุสลิม คอเต็บส่วนใหญ่ให้บริการสังคมเกี่ยวกับการให้ความสะดวกในการใช้มัสยิดเป็นที่เลือกตั้งกรรมการมัสยิด กรรมการหมู่บ้าน และใช้เป็นที่ประชุมพบปะในวันสำคัญต่าง ๆ ทางศาสนา นอกจากนั้น คอเต็บยังเป็นผู้ให้บริการเกี่ยวกับการให้ยืมวัสดุ อุปกรณ์ และของใช้ต่าง ๆ ของมัสยิด ส่วนปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติหน้าที่ของคอเต็บพบว่า คอเต็บ ไม่มีเวลาเพียงพอสำหรับการปฏิบัติหน้าที่ และคอเต็บไม่มีส่วนร่วมในการร่างหลักสูตร

วรรณิ อับดุลสมัด (2540) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นของผู้นำชุมชนมุสลิมต่อการเรียนการสอนหลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียนสายสามัญ วิธีเรียนทางไกลในเขตมินบุรีและเขตหนองจอก กรุงเทพมหานคร” ใช้ตัวอย่างประชากร 270 คน พบว่า ความคิดเห็นของผู้นำชุมชนมุสลิมต่อการเรียนการสอนเมื่อพิจารณาโดยรวมและเป็นรายข้อ เห็นว่าการเรียนการสอนในทุก ๆ ด้านมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก เมื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นระหว่างกลุ่ม พบว่า ผู้นำที่มีอายุปานกลางมีค่าเฉลี่ยความคิดเห็นด้านกิจกรรมพบกลุ่มสูงกว่าผู้นำที่มีอายุน้อย ปัญหาการเรียนการสอนตามความคิดเห็นของผู้นำชุมชนมุสลิม ได้แก่ ครูผู้สอนไม่ค่อยเน้นรายละเอียดของเนื้อหาวิชา วุฒิการศึกษานอกโรงเรียนไม่ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานอื่น นักศึกษาไม่ให้ความร่วมมือในการจัดกิจกรรมรวมกลุ่ม ครูผู้สอนไม่ค่อยอยู่ในขณะให้ทำกิจกรรมกลุ่ม ครูผู้สอนไม่มีประสบการณ์การสอนหรือการจัดกิจกรรมพบกลุ่ม และนักศึกษาไม่พยายามมาพบกลุ่ม ส่วนข้อเสนอแนะของผู้นำชุมชนมุสลิม คือ ควรจัดให้มีหลักสูตรสายอาชีพโดยเฉพาะให้เลือกเรียน จัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับชีวิตประจำวันให้มากขึ้น ควรมีการสอดแทรกเนื้อหาเกี่ยวกับศาสนาอิสลาม จัดครูผู้สอนที่มีความถนัดในวิชานั้นๆ ควรอธิบายรายละเอียดและเนื้อหาให้มากกว่านี้ ควรจัดทัศนศึกษานอกสถานที่บ้าง และครูผู้สอนควรเข้าสอนตรงตามเวลา

นุฎล ชูญัย (2540) ได้วิจัยเรื่อง “ปัญหาการใช้หลักสูตรอิสลามศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2535 ในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เขตการศึกษา 2 ” ตัวอย่างประชากรเป็นผู้บริหารโรงเรียน 22 คน ข้าราชการครูและครูที่โรงเรียนข้างสอนวิชาสามัญ 110 คน และครูสอนวิชาศาสนาที่โรงเรียนข้างสอน 152 คน ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาการใช้หลักสูตรมีปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีปัญหาด้านการเรียนการสอนมากที่สุด บุคลากรที่ปฏิบัติงานมีทัศนคติต่อปัญหาการใช้หลักสูตรอิสลามศึกษาไม่แตกต่างกัน เมื่อจำแนกตามประสบการณ์การทำงาน

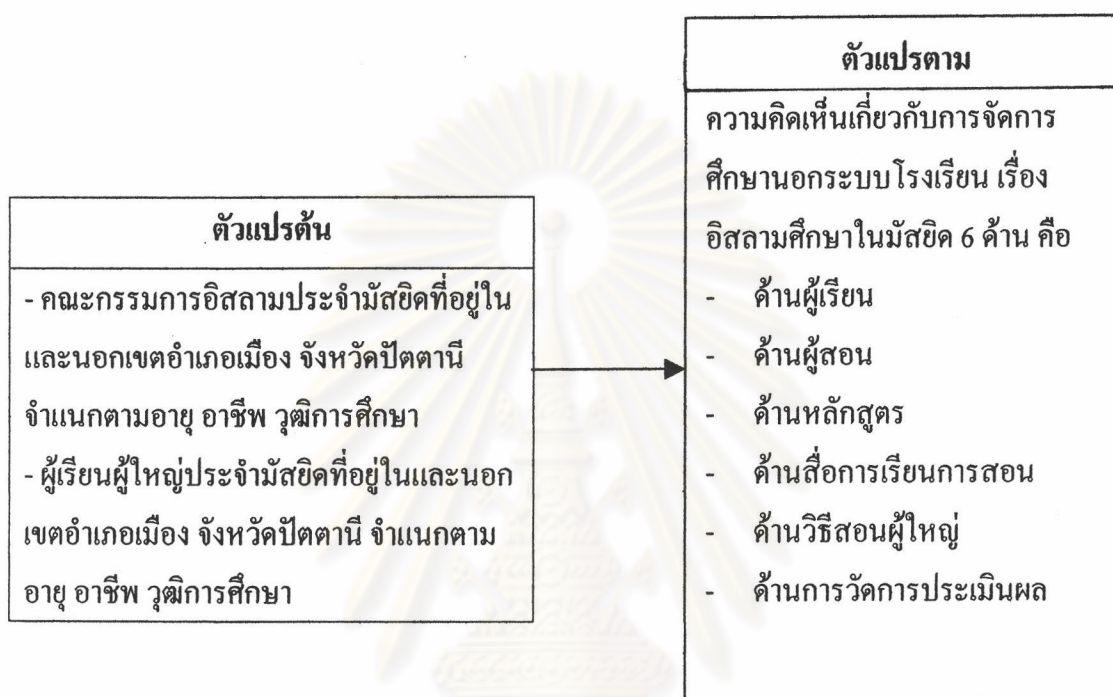
บุคลากรเหล่านี้มีทัศนคติต่อปัญหาการใช้หลักสูตรในด้านการจัดการเรียนการสอน และด้านการจัดกิจกรรมนักเรียนแตกต่างกัน ส่วนบุคลากรที่ปฏิบัติงานในโรงเรียนขนาดต่างกันมีทัศนคติต่อปัญหาการใช้หลักสูตรในด้านบุคลากร ด้านการวัดผลประเมินผล และในภาพรวม แตกต่างกัน

จิรัศย์ ศิริวัลลภ (2542) ได้ทำการวิจัยในเรื่อง “ปฏิสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างมัศยิดกับหน่วยงานของรัฐในอำเภอเชียง จังหวัดนครราชสีมา” ผลการวิจัยพบว่าหน่วยงานของรัฐได้อาศัยความเป็นสถาบันทางศาสนาของมัศยิดเป็นช่องทางในการสื่อสาร โดยจะใช้ในเรื่องที่สอดคล้องกับอำนาจหน้าที่ของแต่ละหน่วยงาน รูปแบบในการใช้ ได้แก่ การอุทฺษบะฮฺในละหมาดวันศุกร์ การทำละหมาดหาญะฮฺ (ละหมาดปรารธนา) และการร่วมกับมัศยิดในการพบปะชาวบ้านในวันศุกร์และช่วงกลางคืน โดยมีข้าราชการที่มีความสัมพันธ์ส่วนตัวเป็นผู้ประสานงาน และพบว่ามัศยิดได้อาศัยอำนาจหน้าที่และอิทธิพลของหน่วยงานของรัฐในการเข้ามาร้องเรียนเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศาสนา แต่จะไม่ก้าวไปสู่เรื่องที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา โดยกระทำในรูปแบบของชมรมผ่านมายังราชการที่มีความสัมพันธ์เป็นการส่วนตัว

แวอุเซ็ง มะแคเฮาะ และคณะ (2542) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทมัศยิดในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้” โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง 278 ราย อิหม่าม 35 ราย กรรมการมัศยิด 59 ราย และสมาชิกมัศยิด 184 ราย โดยเป็นกลุ่มตัวอย่างจากชนบท 133 ราย และจากในเมือง 145 ราย ผลการวิจัยพบว่า ทั้งมัศยิดในเมืองและชนบทต่างมีบทบาททางศาสนาที่เหมือนกันอยู่ในระดับปานกลางมากที่สุด มัศยิดในเมืองมีบทบาททางการศึกษาอยู่ในระดับน้อยมากที่สุด ในขณะที่มัศยิดในชนบทมีบทบาททางการศึกษาในระดับมากที่สุด มัศยิดในเมืองมีบทบาททางด้านสังคมในระดับปานกลางมากที่สุด ขณะที่มัศยิดในชนบทมีบทบาทในระดับมากที่สุด ทั้งมัศยิดในเมืองและชนบทมีบทบาททางเศรษฐกิจและการเมืองที่เหมือนกัน ต่างก็มีบทบาทในระดับน้อยมากที่สุด ระดับความรู้ทางศาสนาของอิหม่ามในชนบทและในเมืองมีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านศาสนาที่แตกต่างกัน ระดับความรู้ศาสนาของอิหม่ามในชนบทและในเมืองมีความสัมพันธ์กับบทบาททางการศึกษาที่แตกต่างกัน อิหม่ามที่มีความรู้ปานกลางจะมีบทบาททางด้านสังคมในระดับสูงมากที่สุด อิหม่ามที่มีความรู้ต่ำจะมีบทบาททางด้านเศรษฐกิจในระดับที่สูงมากที่สุด ระดับความรู้ทางศาสนาของอิหม่ามในชนบทและในเมืองมีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านการเมืองที่แตกต่างกัน อิหม่ามที่มีฐานะปานกลางจะมีบทบาททางด้านศาสนาในระดับสูงมากที่สุด ฐานะทางเศรษฐกิจของอิหม่ามในชนบทและในเมืองมีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านการศึกษาที่แตกต่างกัน ฐานะทางเศรษฐกิจของอิหม่ามในชนบทและในเมืองมีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านสังคมที่แตกต่างกัน อิหม่ามที่มีฐานะร่ำรวยจะมีบทบาททางด้านเศรษฐกิจในระดับสูงมากที่สุด อิหม่ามที่มีฐานะยากจนจะมีบทบาททางด้านการเมืองในระดับสูงมากที่สุด ชาว

ไทยมุสลิมไม่ว่าชายหรือหญิงทั้งในเมืองและชนบทต่างก็มีความคาดหวังต่อบทบาทมัศยิดในอนาคตอยู่ในระดับสูงมากที่สุด

กรอบความคิด

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย